

Henrik Aas

AKSJON MOT ULOVLIG
SPRITOMSETNING:
Data fra evalueringens
forundersøkelse

ens institutt for alkohol- og narkotikaforskning
National Institute for Alcohol and Drug Research

Aksjon mot ulovlig spritomsetning:

**Data fra evalueringens
forundersøkelse**

Henrik Aas

Statens institutt for alkohol- og narkotikaforskning

Oslo 1994

ISBN 82-7171-181-4

Forord

Høsten 1993 bestemte regjeringen, etter godkjenning av Stortinget, at 21 millioner kroner skulle avsettes til en kampanje mot ulovlig spritomsetning. Kampanjens navn er «Aksjon mot ulovlig spritomsetning», og den er planlagt å vare ut 1995. Kampanjen har en styringsgruppe sammensatt fra følgende etater: Sosial- og helsedepartementet, Finansdepartementet, Justisdepartementet, Toll- og avgiftsdepartementet, Rusmiddeldirektoratet, Vinmonopolet og Statens institutt for alkohol- og narkotikaforskning (SIFA). Rusmiddeldirektoratet har ansvaret for den praktiske gjennomføringen av kampanjen og SIFA skal evaluere effekten av kampanjen. Undertegnede har ansvaret for å gjennomføre evalueringen, støttet og hjulpet av en styringsgruppe SIFA opprettet som består av følgende forskere; Sturla Nordlund, Ole-Jørgen Skog, Astrid Skretting og Bente Træen. For øvrig har Kristin Natvig Aas gjort en stor og viktig jobb med å kvalitetssikre dataene, og Ingeborg Rossow har bl.a. bidratt til gjøre MCA-analysene forståelig.

Rapporten sammenfatter og oppsummerer de viktigste resultatene etter at første runde i datainnsamlingen er avsluttet. Hensikten er å gi en situasjonsbeskrivelse fra høsten 1993, umiddelbart før kampanjen startet. Den endelige evalueringsrapporten som skal svare på hvilken effekt kampanjen har hatt, vil først kunne foreligge første halvår av 1996, etter at hele kampanjen er avsluttet.

Oslo, juni 1994

Henrik Aas

Innholdsfortegnelse

Tabelloversikt	8
<u>1. INNLEDNING</u>	<u>13</u>
<u>2. METODE</u>	<u>15</u>
2.1. Spørreskjema og utvalg	15
<u>3. RESULTATER FRA FORUNDERSØKELSEN</u>	<u>21</u>
3.1. Holdninger til norsk alkoholpolitikk	21
3.2. Alkoholbruk - beregning av mengder	31
3.3. Holdninger til profesjonell spritomsættning	35
3.4. Utbredelse av hjemmebrent og smuglersprit	41
3.5. Hjemmebrent og smuglersprit slått sammen	53
3.6. Intensjon om kjøp av ulovlig sprit	62
3.7. Tilgjengelighet av ulovlig sprit	71
3.8. Subjektive normer - signifikante andre	77
3.9. Er det et alvorlig lovbrudd?	85
3.10. Meninger om passende straffereaksjoner	88
<u>4. AVSLUTNING</u>	<u>98</u>
<u>5. LITTERATUR</u>	<u>99</u>
<u>6. APPENDIKS - SPØRRESKJEMA</u>	<u>101</u>

Tabelloversikt

<i>Tabell 2.1.1. Frafall fra omnibus-undersøkelsen etter årsak</i>	<i>17</i>
<i>Tabell 3.1.1. Prosent som svarte at reglene for å skaffe alkohol var for lempelige, passe eller for strenge for landet som helhet.</i>	<i>22</i>
<i>Tabell 3.1.2. Prosent som svarte at reglene for å skaffe alkohol var for lempelige, passe eller for strenge lokalt i din kommune.</i>	<i>22</i>
<i>Tabell 3.1.3. Hva mener du om prisene på alkohol her i landet? (Prosent)..</i>	<i>25</i>
<i>Tabell 3.1.4. Prosentfordeling på to spørsmål (N=1627)</i>	<i>28</i>
<i>Tabell 3.1.5. Andeler av ulike grupper som tror at antall helseskader som skyldes alkohol kan begrenses ved å holde høye priser på alkohol? (Undergruppene består av de oppgitte % av total N=1627)</i>	<i>29</i>
<i>Tabell 3.2.1. Årlig kjøp av smuglersprit, konsum av hjemmebrent og all alkohol regnet i liter 100 % alkohol. (Gjennomsnittsmengder).....</i>	<i>32</i>
<i>Tabell 3.3.1. Holdninger til profesjonelt salg av ulovlig sprit i prosent. Se appendiks for den fulle spørsmålsteksten (N=1586-1604)</i>	<i>36</i>
<i>Tabell 3.3.2. Holdninger til profesjonelt salg av ulovlig sprit. Fordelingen i prosent for de som selv oppgir de har drukket, men som ikke har kjøpt ulovlig sprit (N=529)</i>	<i>37</i>
<i>Tabell 3.3.3. Holdninger til profesjonelt salg av ulovlig sprit. Fordelingen i prosent for de som oppgir de selv har kjøpt ulovlig sprit (N=252)</i>	<i>38</i>
<i>Tabell 3.3.4. Bør vi i Norge bruke mer penger og gjøre mer for å hindre hjemmebrenning og omsetning av hjemmebrent og for å hindre innsugling og omsetning av smuglersprit? (prosent).....</i>	<i>40</i>
<i>Tabell 3.4.1.. Prosent av hele utvalget som siste 12 mnd. har drukket, blitt tilbudt å kjøpe, har kjøpt og har brent / smuglet ulovlig sprit.</i>	<i>41</i>
<i>Tabell 3.4.2. Prosent som har drukket og kjøpt hjemmebrent og smuglersprit siste 12 mnd., hele utvalget og etter kjønn og alder</i>	<i>44</i>
<i>Tabell 3.4.3. Prosent som har drukket og kjøpt hjemmebrent og smuglersprit, etter husholdningens- og egen inntekt i 1000 kr.</i>	<i>45</i>

<i>Tabell 3.4.4. Prosent som har drukket og kjøpt hjemmebrent og smuglersprit etter landsdel.....</i>	<i>47</i>
<i>Tabell 3.4.5. Prosent og Beta-koeffisienter etter justering for kjønn, aldersgruppe og landsdel. Fire MCA-analyser (N=1595-1622)</i>	<i>50</i>
<i>Tabell 3.5.1. Prosent som har drukket og kjøpt hjemmebrent og/eller smuglersprit siste 12 mnd., samlet og etter kjønn og alder.....</i>	<i>54</i>
<i>Tabell 3.5.2. Prosent som har drukket hjemmebrent og/eller smuglersprit siste 12 mnd. etter landsdel, befolkningstetthet og by/ landkommuner.</i>	<i>56</i>
<i>Tabell 3.5.3. Prosent som har drukket og kjøpt ulovlig sprit siste 12 mnd. etter husholdningens og egen bruttoinntekt i 1000 kr.....</i>	<i>58</i>
<i>Tabell 3.5.4. Prosent og Beta etter justering for 6 uavhengige variabler som forklarer bruk og kjøp av ulovlig sprit. MCA-analyser (N=1046-1050)</i>	<i>61</i>
<i>Tabell 3.6.1. Prosent som ville kjøpt en liter god hjemmebrent for 80 kr. dersom de fikk tilbudet, etter kjønn, alder og landsdel.....</i>	<i>63</i>
<i>Tabell 3.6.2. Prosent som ville kjøpt en liter orginaltappet fint brennevin for 100 kroner dersom de fikk tilbudet, etter kjønn, alder og landsdel</i>	<i>66</i>
<i>Tabell 3.6.3. Prosent som ville kjøpt en liter god hjemmebrent for 80 kr. dersom de fikk tilbudet, etter husholdningens og egen inntekt i 1000 kr.</i>	<i>68</i>
<i>Tabell 3.6.4. Prosent som ville kjøpt orginaltappet smuglerbrennevin for 100 kr. om de fikk tilbudet - husholdningens og egen inntekt i 1000 kr.</i>	<i>69</i>
<i>Tabell 3.7.1. Tror du at du i løpet av et par dager kunne klare å skaffe et par liter hjemmebrent, hvis du hadde ønsket det? (prosent)</i>	<i>71</i>
<i>Tabell 3.7.2. Tror du at du i løpet av et par dager kunne klare å skaffe et par liter inns muglet brennevin eller sprit, hvis du hadde ønsket det? (prosent).....</i>	<i>72</i>
<i>Tabell 3.7.3. Fordeling i prosent på spørsmålet om å klare å skaffe et par liter hjemmebrent etter alder (N=1628)</i>	<i>73</i>
<i>Tabell 3.7.4. Fordeling i prosent på spørsmålet om å klare å skaffe et par liter smuglersprit etter alder (N=1596).....</i>	<i>73</i>

Tabell 3.7.5. Fordeling i prosent på spørsmålet om å klare å skaffe et par liter hjemmebrent etter landsdel (N=1628)	74
Tabell 3.7.6. Fordeling i prosent på spørsmålet om å klare å skaffe et par liter smuglersprit etter landsdel (N=1596).....	75
Tabell 3.7.7. Fordeling i prosent på spørsmålet om å klare å skaffe et par liter hjemmebrent etter egen bruttoinntekt (N=1451).....	75
Tabell 3.7.8. Fordeling i prosent på spørsmålet om å klare å skaffe et par liter smuglersprit etter egen bruttoinntekt (N=1425).....	76
Tabell 3.8.1. Hva tror du de menneskene som betyr mest for deg ville synes hvis de fikk vite at du på en fest <u>serverte dem</u> hjemmebrent?	77
Tabell 3.8.2. Hva tror du de menneskene som betyr mest for deg ville synes hvis de fikk vite at du på en fest <u>serverte dem</u> hjemmebrent? Etter alder.....	78
Tabell 3.8.3. Hva tror du de menneskene som betyr mest for deg ville synes hvis de fikk vite at du nylig hadde <u>kjøpt</u> et par liter hjemmebrent?	79
Tabell 3.8.4. Hva tror du de menneskene som betyr mest for deg ville synes hvis de fikk vite at du nylig hadde <u>kjøpt</u> et par liter hjemmebrent? Etter alder.....	80
Tabell 3.8.5. Hva tror du de menneskene som betyr mest for deg ville synes hvis de fikk vite at du nylig hadde <u>solgt</u> noen liter hjemmebrent du hadde brent selv?	80
Tabell 3.8.6. Hva tror du de menneskene som betyr mest for deg ville synes hvis de fikk vite at du nylig hadde <u>solgt</u> noen liter hjemmebrent du hadde brent selv? Etter alder.....	81
Tabell 3.8.7. Hva tror du de menneskene som betyr mest for deg ville synes hvis de fikk vite at du på en fest <u>serverte</u> dem innsmuglet brennevin eller sprit?	82
Tabell 3.8.8. Hva tror du de menneskene som betyr mest for deg ville synes hvis de fikk vite at du på en fest <u>serverte</u> dem innsmuglet brennevin eller sprit? Etter alder.....	83
Tabell 3.8.9. Hva tror du de menneskene som betyr mest for deg ville synes hvis de fikk vite at du hadde <u>kjøpt</u> et par liter innsmuglet brennevin eller sprit?	84

Tabell 3.8.10. Hva tror du de menneskene som betyr mest for deg ville synes hvis de fikk vite at du nylig hadde <u>kjøpt</u> et par liter innsmuglet brennevin eller sprit? Etter alder.....	85
Tabell 3.9.1. Synes du det under de nåværende forhold er en alvorlig lovovertrjedelse å (prosent som svarte bekreftende).....	86
Tabell 3.9.2. Synes du det under de nåværende forhold er en alvorlig lovovertrjedelse å (prosent av hvert kjønn som svarte bekreftende) ..	87
Tabell 3.9.3. Synes du det under de nåværende forhold er en alvorlig lovovertrjedelse å (prosent som bekreftet inne hver aldersgruppe) ..	87
Tabell 3.10.1. Fordelingene i prosent for hele utvalget på alle fem spørsmålene i samme rekkefølge som i tabellene 3.10.2. - 3.10.11.	89
Tabell 3.10.2. Hvilken straffereaksjon synes du ville være passende for å bli tatt i å brenne brennevin til eget bruk? Fordelingen i prosent for hele utvalget og etter kjønn	90
Tabell 3.10.3. Hvilken straffereaksjon synes du ville være passende for å bli tatt i å brenne brennevin til eget bruk? Fordelingen i prosent etter aldersgruppe	90
Tabell 3.10.4. Hvilken straffereaksjon synes du ville være passende for en som blir tatt i å selge hjemmebrent han har laget selv? Fordelingen i prosent for hele utvalget og etter kjønn	91
Tabell 3.10.5. Hvilken straffereaksjon synes du ville være passende for en som blir tatt i å selge hjemmebrent han har laget selv? Fordelingen i prosent etter aldersgruppe	92
Tabell 3.10.6. Hvilken straffereaksjon synes du ville være passende for å bli tatt i å smugle to flasker brennevin til eget bruk? Fordelingen i prosent for hele utvalget og etter kjønn	93
Tabell 3.10.7. Hvilken straffereaksjon synes du ville være passende for å bli tatt i å smugle to flasker brennevin til eget bruk? Fordelingen i prosent etter aldersgruppe	93
Tabell 3.10.8. Hvilken straffereaksjon synes du ville være passende for å bli tatt i å kjøpe fem liter innsmuglet 96 % sprit? Fordelingen i prosent for hele utvalget og etter kjønn.....	94

<i>Tabell 3.10.9. Hvilken straffereaksjon synes du ville være passende for å bli tatt i å kjøpe fem liter innsmuglet 96 % sprit? Fordelingen i prosent etter aldersgruppe.....</i>	<i>95</i>
<i>Tabell 3.10.10. Hvilken straffereaksjon synes du ville være passende for å bli tatt i å smugle og selge større mengder brennevin? Fordelingen i prosent for hele utvalget og etter kjønn.....</i>	<i>96</i>
<i>Tabell 3.10.11. Hvilken straffereaksjon synes du ville være passende for å bli tatt i å smugle og selge større mengder brennevin? Fordelingen i prosent etter aldersgruppe.....</i>	<i>97</i>

1. Innledning

Norsk alkoholpolitikk har som målsetting å redusere skadevirkningene av alkoholbruk ved å redusere totalkonsumet i landet. Blant virkemidlene som står til rådighet er begrensning av tilgjengelighet og aktiv bruk av prisinstrumentet. Det er grunn til å tro at den politikk som er ført, totalt sett har hatt den ønskete effekt (Skog et al., nr. 4/93, St. meld. 17, 1987). Det er imidlertid også klart at disse virkemidlene må brukes innenfor visse rammebetingelser, hvis de ikke skal få vesentlig negative bivirkninger i form av økt produksjon, import og konsum av uregistrert, og til dels illegale alkoholvarer (Nordlund, 1985). I de senere årene har det vært en rekke rapporter i media om økning i den illegale alkoholomsetningen og i 1993 ble det satt i gang en landsomfattende aksjon mot ulovlig spritomsetning.

Denne rapporten presenterer survey-data om kjøp og bruk av illegalt produsert og importert alkohol her i landet i 1993, før den landsomfattende aksjonen mot ulovlig spritomsetning ble startet. Også folks holdninger til norsk alkoholpolitikk, illegal alkoholomsetning og deres meninger om passende straffereaksjoner blir presentert. Dette er data som vil danne basis for evalueringen av aksjonen. Selve evalueringen vil naturligvis ikke kunne skje før nye datainnsamlinger har blitt gjennomført etter at aksjonen mot ulovlig spritomsetning er godt i gang eller avsluttet. Data fra denne «base-line»-undersøkelsen kan imidlertid ha interesse i seg selv, bl.a. for sammenligning med tidligere landsomfattende undersøkelser om disse temaene, til dels med identiske spørsmålsformuleringer (Nordlund, 1992, Reinås, 1991, Saglie & Nordlund, 1993 og Saglie, 1994).

Generelt har sosialpsykologisk teori stått sentralt under planleggingen og utviklingen av spørreskjemaene som benyttes for å evaluere kampanjen. I tillegg vil eventuelle samfunnsmessige eller politiske endringer som kan tenkes å være relevant måtte inkorporeres i et helhetsbilde i evalueringen. Både Atkin og Arkin (1990), og Flay og Burton (1990) argumenterer for at en trenger å måle en rekke andre forhold enn observerbar atferd for å vurdere en kampanjes effekt. Den viktigste grunnen er at helserelatert atferd er motstandsdyktig mot ulike påvirkningsforsøk og vanligvis er det siste av flere forhold som endrer seg som følge av massemedia-kampanjer. De andre forhold disse forskerne mener bør måles, omfatter endringer i oppmerksomhet knyttet til kunnskaper, personlige overbevisninger eller meninger, holdninger, følelser, intensjon eller motivasjon til å handle, mellommenneskelig kommunikasjon og hvordan man oppfatter andres menings- og atferdsnormer. I dette prosjektet er slike forhold knyttet til bruk, framstilling, smugling og omsetning av ulovlig sprit, og de er forsøkt inkorporert i spørreskjemaet i den grad plassen har tillatt.

2. Metode

2.1. Spørreskjema og utvalg

Et spørreskjema ble utviklet på SIFA spesielt til denne forundersøkelsen, og det danner grunnlaget for evalueringen av kampanjens effekt på illegal spritomsetning. Spørreskjemaet ble laget med tanke på å evaluere kampanjens fem målsetninger: -

- Redusere omfanget av smugling og hjemmebrenning
- Redusere etterspørselen og forsterke negative holdninger i befolkningen til smugling og hjemmebrenning
- Øke kunnskapen om smugling og hjemmebrenning
- Skape økt forståelse for en helhetlig offentlig innsats for å redusere problemene
- Skape økt forståelse og oppslutning om norsk rusmiddelpolitikk

Det vil bli gjennomført tre landsomfattende datainnsamlinger med ett års mellomrom, hvorav den første altså skjedde høsten 1993, og som denne rapporten presenterer data fra.

Statistisk Sentralbyrå (SSB) sto for den praktiske gjennomføringen av datainnsamlingen og tilretteleggingen av data for analyser. Data ble dels samlet inn gjennom intervju spørsmål, som inngikk i SSB's faste omnibus-undersøkelse, i perioden 23.8.-11.9. 1993, dels gjennom et spørreskjema som 300 intervjuere

fra SSB la igjen etter at de hadde gjennomført intervjuet (sammen med en frankert svarkonvolutt som var adressert til SSB). De som ble intervjuet gjennom telefon, fikk spørreskjema tilsendt i posten fra SSB. Alle fikk frankert og adressert svarkonvolutt sammen med spørreskjemaet.

Utvalget på 2500 personer ble trukket ut i to trinn med utgangspunkt i SSB's standard utvalgsplan. En kort beskrivelse av utvalgsplanen er på sin plass, fordi verdien av studien er nært knyttet til at utvalget kan betraktes som representativt for landets befolkning mellom 16 og 79 år. I utvalgsplanen er hele landet inndelt i et sett av utvalgsområder, som følger kommunegrensene. Kommuner med færre enn 3000 innbyggere slås sammen med andre kommuner. Områder med mer enn 30 000 innbyggere tas ut som egne strata. De andre utvalgsområdene er stratifisert etter næringsstruktur, sentralitet og innbyggertall.

Utvalgsområdene er gruppert i 102 strata. I første trinn trekkes ett utvalgsområde fra hvert stratum. Utvalgsområder som utgjør egne strata er trukket ut med 100 prosent sannsynlighet. De resterende er trukket ut med en sannsynlighet proporsjonal med innbyggertallet. I andre trinn er utvalget av personer trukket tilfeldig fra de uttrukne utvalgsområdene. De 16 personene som var døde eller hadde emigrert ble ikke regnet med i bruttoutvalget, som derved besto av 2484 personer. Bruttoutvalget ble i første omgang orientert i brev fra SSB om at de var trukket ut.

Det ble oppnådd intervju med 1744 personer (70,2 %). Tabell 2.1.1. viser årsakene til at 29,8 prosent ikke ble intervjuet. Knappt 74 prosent av intervjuene ble foretatt som besøksintervju, mens 26 prosent ble gjennomført over telefon. I tillegg ble det registrert svar på spørreskjema fra 239 personer (9,6 % av 2484), slik at tre spørsmål som ble brukt både i intervjuet og i spørreskjemaet

oppnådde svar fra 78-79 prosent av bruttoutvalget. Hovedtyngden av spørreskjema-spørsmålene som skulle besvares av alle, er besvart av 65 prosent. Det ble totalt registrert 1646 returnerte spørreskjema (66,3 % av 2484). De skjemaene som er returnert er altså godt utfylt med få ubesvarte spørsmål.

Tabell 2.1.1. Frafall fra omnibus-undersøkelsen etter årsak

	Antall personer	Prosent
Respondenten nekter	393	53,1
Andre nekter for respondenten	25	3,4
Nekting i alt	418	56,5
Kortvarig sykdom	5	0,7
Langvarig sykdom	30	4,1
Sykdom/dødsfall i familien	7	0,9
Sykdom i alt	42	5,7
Bortreist på ferie	23	3,1
På arbeid/forretningsreise	50	6,8
Andre grunner	102	13,8
Ikke å treffe i alt	175	23,7
Bolig/adresse ikke funnet	35	4,7
Langt å reise, har ikke telefon	4	0,5
Andre grunner	66	8,9
Annet frafall i alt	105	14,1
Frafall i alt (29,6% av totalt 2484)	740	100,0

2.2. Kvalitetssikring av dataene

Kvalitetssikring av data ble foretatt i flere ledd. SSB gjorde selv en sjekk ved å punche 40 returnerte spørreskjemaer to ganger. De konkluderte med at 25 skjemapar var identiske, og at de 15 som inneholdt uoverensstemmelser var innenfor den toleranserammen som måtte anses som akseptabel. Siden disse dataene er ment som første runde der halvparten av samme utvalg skal følges opp om ett år og andre halvparten om to år, vurderte SIFA det dithen at selv små avvik kunne ha betydning for enkelte av indikatorene for å vurdere om kampanjen vil ha noen effekt. Betydelig arbeid ble derfor lagt ned i å sjekke datafilen direkte mot spørreskjemaene.

Samtlige spørreskjema ble først sjekket mot et spørsmål som hadde sju svarkategorier, hvilket skulle øke mulighetene for punchefeil. To ting ble oppnådd med dette. For det første ble det funnet sju skjema som ikke var kommet med, noe som i følge SSB trolig skyldtes flere strømbrydd under punchearbeidene. (SSB har senere flyttet til nye lokaler.) Det andre vi oppnådde var å sjekke nøyaktig punchekvaliteten. Det ble funnet 31 uoverensstemmelser mellom datafilen og spørreskjemaene på dette ene spørsmålet, og det utgjorde en feilprosent på 1,9, men som vi kommer tilbake til var ikke dette representativt for resten av punchingen.

Nesten to prosent feil var urovekkende høyt etter vår mening, og vi gikk derfor i gang med å sjekke alle 115 spørsmålene i et utvalg på 235 skjemaer mot datafilen. Det var ikke noen klare mønstre i feilene som ble funnet, og feilnivået sank også vesentlig. Det viste seg at vi hadde sjekket det ene spørsmålet som hadde klart mest feil av samtlige spørsmål i hele skjemaet, noe som nok henger sammen med at det hadde sju svarkategorier uten punchekoder foran

svarkategoriene. Vi valgte derfor ut de spørsmålene som ville være de mest sentrale indikatorene i evalueringen og fokuserte på disse i den videre sjekkingen. Det var i hovedsak atferdsspørsmålene, enkelte spørsmål uten faste svaralternativer og enkelte serier med spørsmål knyttet til «hoppkoder» som kunne kreve tolkninger der vi ønsket å overprøve SSB's punchere. Totalt 34 spørsmål ble på denne måten sjekket mot datafilen for de resterende 1373 skjemaene (vi slapp å sjekke de 40 som SSB hadde punchet to ganger og rettet selv). Tre skjema måtte punches om igjen, fordi de ikke samsvarte i det hele tatt med datafilen, noe verken vi eller SSB fant noen forklaring på.

Til sammen 920 øvrige endringer av den opprinnelige datafilen ble gjort. Disse skyldtes kun i noen grad punchefeil, men i større grad at vi var uenige med SSB's punchere om tolkninger uten at vi vil laste puncherne for uoverensstemmelsen. De sju skjemaene som ikke var punchet ble også lagt inn i den ferdige datafilen. Vi ble beroliget av kvaliteten på punchingen og også av enkelte tolkninger som var gjort av puncherne, som vi var enige i, og som hadde krevd en vurdering av hva den som hadde svart på spørreskjemaet måtte ha ment basert på svarmønster på øvrige spørsmål.

Uten at vi har prioritert å bruke tid på en nøyaktig kategorisering av typer endringer vi har gjort, anslår vi at punchefeilene som nå er rettet opp, utgjorde i underkant av en halv prosent. De 920 endringene vi gjorde i den endelige datafilen utgjorde omlag 1,2 prosent av alle de punchete tallene som ble sjekket.

Punchefeil i den resterende delen av skjemaene som ikke er sjekket er trolig på under en halv prosent, vurdert på grunnlag av de første 235 skjemaene vi sjekket fullt ut. Siden disse mulige feilene kun finnes blant de variablene som er minst sensitive for unøyaktigheter, vil vi anse dataene som å være så gode som

det med noen rimelighet er ønskelig og som kan forventes, tid og ressursbruk tatt i betraktning.

Det viktigste som er oppnådd med denne grundige kvalitetssikringen er å eliminere en potensielt viktig feilkilde. Vi er nå i stand til å gjøre tolkninger og analyser som inkluderer ekstreme verdier på svarene uten å frykte at de kun er et produkt av feilpunching. Dette får særlig betydning når analysene senere skal gjøres som før- og etter analyser. Det er også slik at vi nå vil vite med stor grad av sikkerhet at inkonsekvenser mellom relaterte spørsmål skyldes den som har svart på skjema, og ikke punchefeil som en ellers måtte tatt med i beregningen som en ukjent størrelse.

3. Resultater fra forundersøkelsen

3.1. Holdninger til norsk alkoholpolitikk

Bruk av illegalt brennevin bryter med norsk alkoholpolitikk og til dels med norsk lov. Vi har i denne undersøkelsen kun fokusert på hvilken støtte norsk alkoholpolitikk har i den generelle befolkningen og ikke lagt vekt på lovteksten. Holdninger til alkoholpolitikk målt over tid viser her til to avhengige endringsprosesser. For å si det med Saglie og Nordlunds (1993 s. 26) ord: «Svarene vil både gjenspeile nye preferanser i befolkningen, og fange opp at politikken som respondentene tar stilling til faktisk har endret seg.»

Vi har forsøkt å kartlegge noen av de mest sentrale holdningene knyttet til den norske alkoholpolitikken. Det ble lagt vekt på å gjenta spørsmål fra tidligere undersøkelser for å studere tendenser over tid. Derfor er enkelte spørsmål identiske med spørsmål som er brukt i tidligere undersøkelser. Saglie og Nordlund (1993, s. 26-30) har grundig diskutert utviklingen av holdningene til alkoholpolitikken fram til 1991, der de også pekte på svakheter ved at spørsmålsrekkefølgen ikke har vært den samme gjennom alle målingene. Det som framheves er at en respondent som først forteller at hun/han f.eks. har drukket hjemmebrent, og deretter skal uttale seg om hvorvidt reglene er for strenge eller liberale, lettere vil forsvare sine handlinger ved å uttrykke at reglene er for strenge, enn dersom rekkefølgen på spørsmålene var omvendt.

Det finnes flere sosialpsykologiske teorier som beskriver slike mekanismer der folk - bevisst eller ubevisst - søker å framstå som helhetlige gjennom å tilpasse

sine meninger og holdninger slik at de kommer i overensstemmelse med de handlinger personer utfører eller formidler at de utfører (se Eagly og Chaiken 1993, kapittel 11 for en oversikt). Den tolkningen at de liberale tendensene i SIFA-undersøkelsene fra 1985 og 1991 i hovedsak skyldtes spørsmålsrekkefølgen, ble fullt ut støttet i denne undersøkelsen. Her kommer holdningsspørsmålene først i spørreskjemaet (motsatt av undersøkelsene i -85 og -91), og andelen som mener reglene er for strenge er på samme nivå som andelen i undersøkelsene før 1985. I følge Saglie og Nordlund (1993, s. 29) støttes denne tolkningen også av resultater som Valen har rapportert (1992, s. 157).

Tabell 3.1.1. Prosent som svarte at reglene for å skaffe alkohol var for lempelige, passe eller for strenge for landet som helhet.

	1962	1966	1973	1979	1985	1991	1993
For lempelig	27	20	19	20	9	11	11
Passe	54	52	49	52	56	56	60
For strenge	19	28	32	29	36	36	29
N	3925	2043	1997	1918	1852	1910	1966

Tabell 3.1.2. Prosent som svarte at reglene for å skaffe alkohol var for lempelige, passe eller for strenge lokalt i din kommune.

	1962	1966	1973	1979	1985	1991	1993
For lempelig	22	18	16	17	9	14	10
Passe	58	54	60	59	63	65	67
For strenge	20	28	24	25	28	22	23
N	3920	2044	1985	1916	1852	1917	1626

Tabellene 3.1.1. og 3.1.2. forteller i første rekke at bortimot to tredjedeler av landets voksne befolkning i 1993 (16-79 år) støttet norsk alkoholpolitikk gjennom å mene at reglene var passe både lokalt og nasjonalt. Det var kun en av ti som mente reglene var for lempelige, mens omtrent en fjerdedel mente reglene var for strenge og derved indirekte ga uttrykk for et ønske om å forenkle tilgangen på alkohol.

Et mønster som går igjen i tabellene 3.1.1. og 3.1.2. er at en større andel er fornøyd med de lokale reglene enn med de nasjonale ved samtlige målinger. Samme spørsmålet om reglene for landet som helhet ble i 1993 (tabell 3.1.1.) brukt både muntlig i intervju og skriftlig på spørreskjema. Vi fikk derved svar fra 79 prosent av bruttoutvalget på dette spørsmålet. Hvis vi bare hadde brukt intervju-spørsmålet alene, ville vi fått registrert en noe mer restriktiv holdning (på to prosentpoeng). Denne forskjellen kan forstås som uttrykk for en tendens til å svare på en mer sosialt ønskelig måte i intervjusituasjonen enn når folk sitter for seg selv og krysser av i et spørreskjema. Det var 13 prosent som muntlig mente reglene var for lempelige, slik at forskjellen mellom datainnsamlingsmetodene kunne anslås til 2 prosentpoeng. Det må tas forbehold om at denne tolkningen av forskjellen kun er en av flere. Andre muligheter er f.eks. usystematisk og tilfeldig variasjon. Vi tror på tolkningen om systematisk feil, fordi utslag som skyldes ønske om å presentere seg selv på sosialt ønskelige måter, er en kjent og utbredt feilkilde som kan gi slike utslag som vi her har observert.

De spørsmålene som er brukt i tabell 3.1.1. og 3.1.2. var hentet fra tidligere undersøkelser som var basert på intervjudata. Når en vurderer endringer over tid bør en ta i betraktning at sosial ønskelighet kan ha influert i noe større grad i undersøkelsene fra før 1993. Som nevnt ovenfor, ga dette opptil to prosents

systematisk feilsvar i 1993 for den svarkategorien som bryter mest med det som må anses som det sosialt mest aksepterte eller moralsk mest høyverdige av de fleste. Vi får da f.eks. en anslagsvis justering av 1991-tallene fra 11 til 13 prosent etter korreksjon for metodeforskjeller ved datainnsamlingene. Utviklingen fra 1962 og fram til i dag, viser at det stadig er blitt færre som er uenig i norsk alkoholpolitikk med årene, både blant de som mente reglene var for lempelige, og de som mente reglene var for strenge. Konklusjonen på tabellen om reglene for å omsette alkohol må være at de har bred støtte i befolkningen, og at støtten har vært ganske jevnt økende siden 1962 og fram til 1993.

Men alkoholpolitikk omfatter mer enn regler for omsetning. Da vi spurte om reglene for omsetning av alkohol, mente vi at folk ville oppfatte at det dekket en rekke forhold nært knyttet til tilgjengelighet, så som aldersgrenser for alkoholkjøp, bruk av statlige vin- og brennevinsmonopol for omsetning, antallet slike monopolutsalg, restriksjoner på ølsalg, antall skjenkesteder, åpningstider for salgssteder og taxfree-kvoter mm. Samtidig regnet vi med at andre elementer av det som ligger i begrepet «norsk alkoholpolitikk», ikke ble oppfattet som deler av disse reglene. Eksempler kan være alkoholavgifter, priser, behandling av personer med alkoholproblemer, Rusmiddeldirektoratet, samfunnsforskning, tollmyndigheter og politi m.fl. Flere delvis overlappende spørsmål ble derfor benyttet for å få fram et bredere bilde av de norske holdningene som vi kunne stole mer på enn det som er mulig med hvert enkelt av spørsmålene. Det mest omfattende var naturligvis å spørre direkte om hva respondentene mente om hovedlinjene i norsk alkoholpolitikk, uten å legge vår betydning av begrepet til grunn. Til dette svarte 24 prosent (av N=1622) at de synes hovedlinjene i politikken stort sett var fornuftige, 53 prosent krysset av for at politikken var dels fornuftig og dels ufornuftig, mens 14 prosent mente at politikken stort sett

var ufornuftig. Det var 9 prosent som rapporterte at de ikke visste hva de mente. Her la vi føringer på hvordan folk skulle forstå spørsmålet, men tendensen støtter opp om resultatene fra tabellene 3.1.1. og 3.1.2. ovenfor, ved at kun 14 prosent gir uttrykk for klar misnøye med hovedlinjene i politikken, mens nesten en fjerdedel gir relativt uforbeholden støtte. Siden vi ønsker svar på om hovedlinjene i norsk alkoholpolitikk får flere eller færre tilhengere over tid, fungerer spørsmålet greit selv om vi ikke kan vite akkurat hvordan respondentene selv har tolket begrepet «norsk alkoholpolitikk». Spørsmålsformuleringen fungerer fordi vi kan regne med at folk vil legge det samme meningsinnholdet i spørsmålet ved en senere anledning. Det er derfor avgjørende å stille akkurat samme spørsmål ved oppfølgende undersøkelser. Spørsmålet om hovedlinjene i alkoholpolitikken ble utviklet spesielt for å måle endring fra denne undersøkelsen som fungerer som utgangspunkt (baseline) for evalueringen av aksjonen mot ulovlig spritomsetning, og den avsluttes som nevnt først i 1995.

Vi har gått nærmere inn på to hovedområder av norsk alkoholpolitikk for å fange opp innholdet i holdningene. Det gjelder prispolitikken og forholdet til statens bruk av egne vinmonopolutsalg.

Tabell 3.1.3. Hva mener du om prisene på alkohol her i landet? (Prosent)

	1973	1979	1985	1991	1993
For høye	66	61	68	67	73
Passe	18	24	22	22	17
For lave	8	10	4	6	4
Vet ikke	7	5	6	6	7
N	2007	1930	1870	1925	1632

I tabell 3.1.3. ser vi at nesten tre av fire (73 %) av hele utvalget mener at prisene er for høye. Det var bare 17 prosent som syntes prisene var passe, og kun fire prosent mente prisene var for lave. Sju prosent rapporterte at de ikke hadde noen mening om prisene. Siden datainnsamlingen skjedde gjennom selvrapportering i spørreskjema i 1993 og gjennom intervjuer ved de tidligere innsamlingene, er det ikke sikkert det har skjedd en reell endring i den størrelsesorden på seks prosent siden 1991 som tabellen kan tyde på. Sosial ønskevridighet kan komme inn som en feilkilde (jfr. diskusjon ovenfor). Noen forhold tyder imidlertid på at det kan ha skjedd en reell endring. Det er f.eks. vanskelig å tro at det skulle oppleves som særlig stigmatiserende å si sin mening om de norske alkoholprisene i et intervju. Når vi også ser at det var noe færre som syntes prisene var for lave i 1993, så tilsier det at det har skjedd en reell nedgang i opinionens støtte til den norske alkoholpolitikkenes aktive bruk av pris som virkemiddel for å dempe alkoholkonsumet. Generelt sett ser det ikke ut som prispolitikken verken har eller har hatt noe særlig støtte i opinionen, og dette gir naturlig nok en viss grobunn for å akseptere ulovlig spritomsetning. Det kan se ut som at den norske opinionen er på kollisjonskurs med den rådende norske alkoholpolitikken på dette sentrale punktet. Dette synes som et paradoks når vi ser på det folk svarte om reglene for omsetning (tabellene 3.1.1. og 3.1.2.), men minst to forhold bidrar til å forklare dette. Regler for omsetning ble trolig i liten grad knyttet til prisene, slik at dette oppleves som to ganske uavhengige forhold. For det andre var det lite trolig at en slik spørsmålsformulering kunne gitt noe annet resultat. Ved kjøp av en vare handler det vanligvis om å få mest mulig igjen for pengene, og det er ingen grunn til å unnta alkohol. Hadde vi isteden spurt på en måte der folk måtte ta hensyn til at de selv i realiteten også må være

med å på betale for kostnadene av alkoholbruk, ville vi nok fått en helt annen fordeling.

Det finnes, såvidt vi vet, ingen grundige beregninger av kostnadene for Norge. For Sverige har Johnson (1991) anslått at alkoholbruken kostet Sverige minst 80 milliarder i 1988. Han oppjusterte anslaget til å ligge på 100 milliarder kroner i året basert på prisene ved årsskiftet 1990/91. Johnson tok så utgangspunkt i samfunnskostnadene av alkohol og fordelte det på flaskenivå og kom fram til følgende «riktige» priser: En flaske 75 cl. brennevin skulle kostet 550 svenske kroner, en helflaske lettvin skulle kostet 160 kroner og en flaske sterkøl skulle kostet 30 kroner. I den grad disse beregnede alkoholkostnadene er riktige, vil de være overførbare til norske forhold. Det må imidlertid framheves at beregningene er meget omstridt, bl.a. fordi de bygger på en rekke kostnadsanslag som er svært vanskelig å knytte eksakte summer til.

På bakgrunn av tidligere undersøkelser (jfr. tabell 3.1.3.), var det ikke uventet at folk ville svare slik om alkoholprisene i denne undersøkelsen også. Vi planla derfor å belyse befolkningens forståelse av hva alkohol faktisk betyr for det norske samfunnet i en helt konkret sak. Det finnes en klar sammenheng mellom mengden alkoholbruk og antallet helseskader for et land (se f.eks. st. meld. 17, 1987/88). Videre er det ingen tvil om at prisnivå har sammenheng med mengden alkohol som drikkes på befolkningsnivå (Skog et al., 1993). Kunnskapsspørsmålet og om folk er godt nok informert er referert i sin helhet i tabell 3.1.4.

Tabell 3.1.4. Prosentfordeling på to spørsmål (N=1627)

	JA	NEI
Tror du at antallet helseeskader som skyldes alkohol kan begrenses ved å holde høye priser på vin og brennevin?	22	78
Synes du at du selv er godt nok informert om konsekvensene av alkoholbruk?	89	11

Svaralternativene på begge spørsmålene var kun JA eller NEI. Bare 22 prosent svarte «ja», mens hele 78 prosent svarte «nei», hvilket må sies å være feil basert på faktisk kunnskap. Fastsetter vi ja-svaret som det riktige svaret, er det sannsynlig at det finnes en vesentlig kunnskapsbrist i befolkningen.

En kunne tenke seg at folk gjettet på det første spørsmålet, og egentlig var klar over sin manglende kunnskap, så det var interessant å vite om de selv mente de var godt nok informert. Som tabellen 3.1.4. viser var det 11 prosent som mente de ikke var godt nok informert, mens hele 89 prosent svarte at de var godt nok informert.

Som tabell 3.1.5. viser var det blant de som mente de var godt nok informert, 21 prosent som hadde svart riktig på kunnskapsspørsmålet ovenfor. Blant de som svarte at de ikke var godt nok informert, hadde 30 prosent riktig svar. Grunnen til at en større andel av de respondentene som sier de ikke vet nok, svarer riktig på kunnskapsspørsmålet mens en mindre andel av de som sier de vet nok, ikke svarer riktig kan være at folk som søker informasjon «aldri» blir godt nok informert, men vet mye. De som derimot ikke søker informasjon vet mindre, men mener likevel de er godt nok informert i den betydning at de ikke ønsker mer informasjon.

Tabell 3.1.5. Andeler av ulike grupper som tror at antall helseskader som skyldes alkohol kan begrenses ved å holde høye priser på alkohol?
(Undergruppene består av de oppgitte % av total N=1627)

De ulike gruppene	Prosent som svarte riktig
Av alle 1627 som svarte på kunnskapsspørsmålet	22
Av de 89% som var nok informert om skadevirkninger	21
Av de 11% som selv ikke var godt nok informert	30
Av de 88% som mente at myndighetene bør informere om skadevirkninger av alkohol	23
Av de 5% som mente at myndighetene ikke bør informere	10
Av de 7% som ikke vet om myndighetene bør informere	8
Av de 13% som oppga de var totalavholdende	51
Av de 87% som regnet seg som alkoholbrukere	17

Respondentene kan også ha lagt vekt på å framstille seg selv som konsekvente. De bruker alkohol selv og har en tendens til (bevisst eller ubevisst) å forsvare bruken ved å mene at alkohol ikke er så skadelig. Muligheten for at en slik type psykologisk forsvarsmekanisme er virksom, kan støttes av at 17 prosent blant de som erklærte seg som totalavholdende svarte at de ikke visste nok selv, mens bare 10 prosent av de som sa at de regnet seg som alkoholbrukere, mente at de ikke visste nok om konsekvensene av alkoholbruk. Det var langt større andel av de totalavholdende som svarte riktig på kunnskapsspørsmålet - 51 prosent - i forhold til alkoholbrukerne der bare 17 prosent svarte riktig. Det er sannsynlig at avholdende motiverer sitt avhold med kunnskap om skadevirkninger og at de, i motsetning til alkoholbrukere, ikke vil ha psykologisk motstand mot å akseptere negative konsekvenser av alkoholbruk.

Det må framheves at av hele utvalget som svarte på begge disse spørsmålene (N=1626), så var det 71 prosent som feilaktig mente at helseskader ikke kunne begrenses av høye alkoholpriser og samtidig svarte at de var godt nok informert om konsekvensene av alkoholbruk. Det var imidlertid bred støtte for at myndighetene burde informere folk flest om hvilke konsekvenser alkoholbruk har her i landet. Her ga 88 prosent (av N=1628) sin støtte, kun fem prosent var i mot, mens sju prosent svarte «vet ikke».

De fem prosentene som mente myndighetene ikke burde informere om konsekvensene av alkoholbruk, var i det minste konsekvente, og samtlige (med ett unntak) mente de selv var godt nok informert om konsekvensene av alkohol. Likevel var det bare 10 prosent av dem som svarte riktig på kunnskapsspørsmålet. I denne gruppen kan det være et visst validitetsproblem når det gjelder besvarelsen av kunnskapsspørsmålet, ved at en større andel av disse enn av resten av utvalget, ønsket lavere priser på alkohol. Det var 89 prosent blant disse som mente alkoholprisene var for høye, sammenlignet med 73 prosent av hele utvalget og 71 prosent blant de som mente at myndighetene burde informere om alkoholkonsekvenser.

Gruppen på sju prosent som svarte «vet ikke» på spørsmålet om myndighetene burde informere om alkoholkonsekvenser lignet på de fem prosentene på de ovenfornevnte forskjellene. Kun 8 prosent av denne «vet ikke»-gruppen hadde riktig svar på kunnskapsspørsmålet, 85 prosent av «vet-ikke» gruppen mente alkoholprisene var for høye. Det var derimot «bare» 90 prosent (vs. 99%) av dem som mente de selv var godt nok informert og her lignet de på det store flertallet som mente at myndighetene burde informere om konsekvensene av alkohol.

3.2. Alkoholbruk - beregning av mengder

Det var 87 prosent av utvalget (N=1609) som regnet seg som alkoholbrukere. Disse 1399 personene oppga at de i gjennomsnitt drakk alkohol 41 dager i året. De fleste oppga at de drakk en gang i uka (20%) eller 2-3 ganger i måneden (22%). Seksten prosent oppga at de drakk hyppigere enn en gang i uka. Ved å slå sammen spørsmål 12-14 i spørreskjemaet (se appendiks) og anslå mengdene til henholdsvis 7, 3,5 og 1 standardenheter, kommer det fram at gjennomsnittlig mengde pr. år blir 2,63 liter 100 prosent alkohol (N=1609). Gjennomsnittstallene for konsum av hjemmebrent og smuglersprit tar også utgangspunkt i de 1609 personene med gyldig skåre på totalt alkoholkonsum, slik at tallene skal bli sammenlignbare. Det var noen få personer som hadde hoppet over eget alkoholkonsum, men likevel svart på hjemmebrent og smuglersprit, og disse er altså ikke regnet med. Avvikene var svært små og helt ubetydelige for helhetsbildet.

Når det gjelder smuglersprit er det mengde som er kjøpt av den enkelte siste 12 måneder som er anslått. Det ble ikke spurt om hvilken mengde som er drukket. Det er liten grunn til å tro at estimatet for kjøpt mengde avviker vesentlig fra drukket mengde siden utvalget er så stort og derfor har små feilmarginer, og sett i forhold til de små forskjellene vi fant mellom kjøpt og drukket mengde hjemmebrent. Både for kjøp og konsum av hjemmebrent og kjøp av smuglersprit ble det i neste spørsmål spurt etter alkoholprosenten, slik at den enkelte bruker og kjøper har fått ganget ut sitt volum med den oppgitte alkoholprosenten. For noen få personer som ikke hadde oppgitt alkoholprosenten, men en mengde, ble gjennomsnittet av de oppgitte alkoholprosentene brukt (uten først å

gange dem ut med mengde). Gjennomsnittlig mengde ren alkohol er beregnet for de ulike gruppene som vist i hver kolonne i tabellene under.

Tabell 3.2.1. Årlig kjøp av smuglersprit, konsum av hjemmebrent og all alkohol regnet i liter 100 % alkohol. (Gjennomsnittsmengder)

	N	Hjemme- brentkonsum	Kjøp av hjemmebrent	Kjøp av smuglersprit	Selvrapportert alkoholkonsum
Alle	1609	0,47	0,55	0,27	2,63
Menn	776	0,80	0,92	0,44	3,54
Kvinner	833	0,16	0,20	0,11	1,78
16-24 år	267	0,76	1,03	0,23	2,84
25-44 år	659	0,48	0,78	0,30	2,79
45-66 år	485	0,39	0,17	0,24	2,80
67-79 år	198	0,25	0,08	0,30	1,39

Særlig når det gjelder aldersgruppene i tabell 3.2.1. blir mengdene beregnet på grunnlag av få observasjoner. I den eldste gruppen er det et par enkeltobservasjoner som står for rundt halvparten av gruppens konsum av hjemmebrent og kjøp av smuglersprit, mens ingen slike store mengder er registrert for kjøp av hjemmebrent i denne gruppen. Dette innebærer store feilmarginer og det blir fort feil om en baserer konklusjoner på så få observasjoner som i denne undersøkelsen. Et utvalg vil alltid avvike fra det neste som trekkes fra en befolkning, og generalisering fra utvalget til hele befolkningen er usikker i denne situasjonen. Det er likevel ikke den beste løsningen å fjerne ekstremverdiene i dette utvalget, siden alle hører med i totalbildet når vi har et representativt utvalg. Vi har ingen grunn til å tro at utvalget avviker fra befolkningen for øvrig på disse

variablene. I denne sammenheng er det særlig nyttig at dataene er sjekket så grundig at vi kan regne med at alle ekstremverdier skyldes respondentens opplysninger og ikke punchefeil.

Når det gjelder hvem folk kjøper fra, oppgir 36 prosent av de som har kjøpt hjemmebrent (N=177), at de har kjøpt direkte fra noen som brenner selv, 21 prosent oppga at de har kjøpt både fra noen som brenner og fra andre som bare selger hjemmebrent, mens 43 prosent oppga at de hadde kjøpt fra noen som kun selger (uten å brenne selv). Det var 10 prosent av hele utvalget (N=1626) som visste om noen i sin omgangskrets, som både brenner hjemmebrent og som også selger av den til andre.

Selvrapportert alkoholkonsum inkluderer både lovlig og ulovlig alkohol og gjennomsnittet inkluderer også alle som ikke drikker, slik at tallene kan generaliseres til å beskrive hele befolkningen mellom 16 og 79 år. Selvrapportert alkoholkonsum er langt lavere enn registrert alkoholkonsum, men mengden i tabell 3.2.1. er helt på linje med andre undersøkelser. Nordlund (1992 s. 61) refererer fire undersøkelser som fikk følgende selv-rapporterte årlige mengder for 1990/91: 2,64 liter, 2,41 liter, 2,74 liter og 3,57 liter. I det sist refererte tallet, var det i følge Nordlund to særlig viktige grunner til det langt høyere nivået. Det ble stilt ekstra mange detaljerte spørsmål om alkoholforbruket, og som en regel kan en si at desto mer detaljerte spørsmål en stiller, desto høyere selvrapportert alkoholkonsum vil en få fram. Den andre grunnen var at frafallet på alkohol-spørsmålene trolig var overrepresentert av avholdende som kanskje ikke syntes spørsmålene angikk dem. Når vi derfor sammenligner 2,63 liter i vår undersøkelse kun med de tre øvrige tallene, så er likheten slående. Dette var viktig siden denne undersøkelsen brukte en uortodoks måte å operasjonalisere alkoholbruk

for å spare plass i spørreskjemaet. Estimering av totalt alkoholkonsum blir ikke sett på som noe hovedpoeng i denne evalueringsundersøkelsen, og det ble derfor ikke prioritert å kartlegge alkoholforbruket i samme detalj som SIFA har gjort i de fleste av sine undersøkelser. Overensstemmelsen med Nordlunds tall (fra 1990/91) har imidlertid fungert som en viktig validering av vårt mål på alkoholkonsum.

Nordlund (1992, se også Reinås, 1991) diskuterte grundig problemene ved å beregne det virkelige alkoholkonsumet basert bl.a. på de nevnte undersøkelser, og vi skal her nøye oss med å referere konklusjonene. Det registrerte alkoholkonsumet i 1990 var 4,99 liter og i 1991 var det 4,90 liter, mens det for 1993 var sunket til 4,55 liter ren alkohol pr. innbygger som er 15 år og eldre (Statistisk Sentralbyrå, 1994).

Nordlund (1992 s. 109) beregnet at det registrerte salgsvolumet utgjorde 76 prosent og det uregistrerte volumet utgjorde 24 prosent av det totale alkoholforbruket i 1991, som da ble beregnet til 6,41 liter 100 prosent alkohol. Det innebærer at en må legge omtrent 31 prosent til det registrerte for å få det totale forbruket. Hvis vi tilsvarende legger 31 prosent til 4,55 liter, får vi omtrent seks liter ren alkohol, som da er et anslag for det reelle alkoholforbruket for 1993. Det er for øvrig verdt å konstatere at det registrerte alkoholforbruket i 1993 pr. innbygger over 15 år ikke har vært så lavt på 24 år (Statistisk Sentralbyrå, 1994), og det har vært en jevn nedgang i det registrerte forbruket siden siste topp som var i 1987.

Som ventet var det store kjønnsforskjeller på det selvrapporterte årskonsumet av alkohol. Menns gjennomsnitt var 3,54 liter mot kvinners 1,78 liter ($F=102,5$; fg. 1 og 1607; $p < ,001$). For å undersøke aldersforskjeller ble utvalget delt i fire

grupper, 16-24 år, 25-44 år, 45-66 år og 67-79 år. Her var det kun den eldste gruppen som skilte seg klart ut. Gjennomsnittsmengdene var henholdsvis 2,84 liter, 2,79 liter, 2,80 liter og 1,39 liter ($F=9,2$; fg. 3 og 1605; $p < ,001$). Andelen totalavholdende er ikke jevnt fordelt mellom de fire aldersgruppene. Henholdsvis 16, 6, 14 og 27 prosent beskrev seg selv som totalavholdende. Vi tar derfor med tallene etter at de 13 prosent som oppga at de var totalavholdende er ekskludert. Mengdene fordeler seg da i aldersgruppene med følgende gjennomsnittstall: 3,39 liter, 2,99 liter, 3,28 liter og 1,91 liter. Vi ser at tendensen er den samme, selv om forbruket i gruppen 25-44 år ikke økte så mye som i de to aldersgruppene det ble drukket mest i.

3.3. Holdninger til profesjonell spritomsetning

Introduksjonen til dette avsnittet i spørreskjemaet skulle få respondentene til å tenke på mer profesjonelle smuglere og hjemmebrennere, altså folk som solgte sprit i stor skala. Det ble presentert noen grunner til å kjøpe eller la være å kjøpe ulovlig sprit og respondentene ble bedt om å ta stilling til ni utsagn på en fem punkts likert-skala som gikk fra enig til uenig. Det henvises til appendiks, spørsmålene 17 til 25, for den fulle teksten. Antallet som svarte på spørsmålene, varierte fra 1586 til 1604 personer. Tabell 3.3.1. viser prosentvis fordeling på hvert av spørsmålene. Hensikten med disse spørsmålene er i første rekke å få et utgangspunkt for å vurdere om kampanjen klarer å endre folks holdninger til profesjonell omsetning av ulovlig sprit i de oppfølgende undersøkelsene.

**Tabell 3.3.1. Holdninger til profesjonelt salg av ulovlig sprit i prosent. Se
appendiks for den fulle spørsmålsteksten (N=1586-1604)**

Kjøp av ulovlig sprit fører til eller kan begrunnes/ forsvares med:	Enig	Litt enig	Verken enig / uenig	Litt uenig	Uenig
17 ...økt salg til mindreårige	48	26	11	6	9
18 ...prisene høye på Vinmonopolet, greit å kjøpe der det er billigst	24	24	10	7	35
19 ...mer øverte penger	57	21	12	4	6
20 ...langt til Vinmonopolets utsalg	12	15	14	9	51
21 ...støtter norsk tradisjon/ kultur	3	5	12	5	76
22 ...kjøper store kvanta, mer drikkning som skader familien	42	23	13	8	14
23 ...fører til økt narkotikasalg	19	16	23	9	33
24 ...så liten del av totalt alkohol- salg at det ikke betyr noe	3	6	14	16	61
25 ...sunn spenning å kjøpe ulovlig	3	4	12	7	75

Tabell 3.3.1. viser at Vinmonopolets priser er en viktig grunn folk oppgir for å kjøpe ulovlig sprit. Nesten halve utvalget mente dette var en god grunn for å kjøpe ulovlig. Det var langt færre som mente at lang avstand til Vinmonopol-utsalg var et forsvar for kjøp av ulovlig sprit. Det var ikke noen klare forskjeller i fordelingene på dette spørsmålet mellom de som bodde i Oslo og Akershus (stor tetthet mellom utsalgene) sammenlignet med folk fra Vestlandet og Nord-Norge. Geografiske forhold ser ikke ut til å ha spilt noen viktig rolle her. Det er derfor rimelig å hevde at avstandsargumentet har klart mindre støtte enn prisargumentet for kjøp av ulovlig sprit. De resterende fordelingene får tale for

seg selv. Vi har prioritert å gå videre i analysene av disse holdningene i to undergrupper.

Tabell 3.3.2. Holdninger til profesjonelt salg av ulovlig sprit. Fordelingen i prosent for de som selv oppgir de har drukket, men som ikke har kjøpt ulovlig sprit (N=529)

Kjøp av ulovlig sprit fører til eller kan begrunnes/ forsvares med:	Enig	Litt enig	Verken enig / uenig	Litt uenig	Uenig
17 ...økt salg til mindreårige	40	32	11	8	10
18 ...prisene høye på Vinmonopolet, greit å kjøpe der det er billigst	29	31	10	8	23
19 ...mer svarte penger	52	22	16	4	6
20 ...langt til Vinmonopolets utsalg	13	20	17	11	39
21 ...støtter norsk tradisjon/ kultur	2	6	17	5	71
22 ...kjøper store kvanta, mer drikking som skader familien	31	26	15	11	17
23 ...fører til økt narkotikasalg	10	17	24	12	39
24 ...så liten del av totalt alkohol-salg at det ikke betyr noe	3	7	17	16	57
25 ...sunn spenning å kjøpe ulovlig	2	4	16	8	71

Tabell 3.3.2. viser de som selv oppgir at de har drukket hjemmebrent og/ eller smuglersprit i løpet av de siste 12 måneder, og som samtidig oppgir at de *ikke har kjøpt* noe av dette selv. En kan tenke seg at disse vil ha et visst behov for å forsvare kjøp av ulovlig sprit, og at de faktisk har en annen innstilling enn folk flest siden de oppgir at de har drukket hjemmebrent eller smuglersprit. I tabell 3.3.3. vises kun den gruppen som oppgir at de selv *har kjøpt* ulovlig sprit. Disse

må vi regne med vil ha enda større behov for å forsvare seg gjennom å gi uttrykk for mer aksepterende holdninger

Tabell 3.3.3. Holdninger til profesjonelt salg av ulovlig sprit. Fordelingen i prosent for de som oppgir de selv har kjøpt ulovlig sprit (N=252)

Kjøp av ulovlig sprit fører til eller kan begrunnes/ forsvares med:	Enig	Litt enig	Verken enig / uenig	Litt uenig	Uenig
17 ...økt salg til mindreårige	24	36	16	11	13
18 ...prisene høye på Vinmonopolet, greitt å kjøpe der det er billigst	56	31	8	2	3
19 ...mer svarte penger	32	33	20	5	10
20 ...langt til Vinmonopolets utsalg	34	22	16	9	19
21 ...støtter norsk tradisjon/ kultur	11	10	22	10	47
22 ...kjøper store kvanta, mer drikking som skader familien	15	21	16	17	31
23 ...fører til økt narkotikasalgs	6	12	16	13	53
24 ...så liten del av totalt alkoholsalg at det ikke betyr noe	3	6	16	24	50
25 ...sunn spenning å kjøpe ulovlig	6	9	20	11	54

Det var inntil sju respondenter blant de som bare har drukket (ikke kjøpt) ulovlig sprit, som lot være å svare på hvert av de ni spørsmålene. I denne sammenheng kan vi derfor regne med at utvalget er likt for alle ni spørsmålene.

Tendensen går klart i retning av mer forståelse og mindre fordømmende holdninger i denne gruppen som selv har drukket, selv om de ikke har kjøpt noe ulovlig sprit selv. Som vi ser av tabell 3.3.3. går tendensen videre i retning av at

enda flere forsvarer ulovlig kjøp enn vi så i de to foregående tabellene. Denne tendensen kom også fram når en sammenligner hele utvalget med de som bare hadde drukket (tabellene 3.3.1. og 3.3.2.). Men forskjellene er mer markert for denne gruppen av kjøpere, sammenlignet med forskjellene mellom de to øvrige gruppene. De som har kjøpt uttrykker klart sterkere forsvar for denne atferden enn de øvrige. Det er ikke overraskende når en tar sosialpsykologiske teorier om sammenhenger mellom holdninger og atferd i betraktning (se f.eks. Eagly & Chaiken, 1993), men interessant også å kunne konstatere empirisk.

Det blir for omfattende å kommentere alle holdningsspørsmålene i disse tre tabellene i detalj, men noen hovedtrekk må framheves: Vi ser at prisargumentet viser store forskjeller. Hele 86 prosent er litt eller helt enig i at høye priser gjør det greit å kjøpe ulovlig sprit blant de som allerede har kjøpt, sammenlignet med 60 prosent av de som bare har drukket og 48 prosent av hele utvalget (som også inkluderer de som har drukket og kjøpt ulovlig sprit). Argumentet med lang avstand til Vinmonopolet er også klart mer utbredt blant de som selv har kjøpt enn både blant de som bare har drukket ulovlig sprit og for hele utvalget (66% vs. 33% og 27%). Videre ser vi at heller ikke de som selv har kjøpt er helt med på at de støtter god norsk tradisjon ved å kjøpe ulovlig sprit, selv om tendensen også her viser at de er klart mindre uenige enn de to øvrige gruppene (57% vs. 76% og 81%). Når det gjelder påstanden om at de som kjøper ulovlig sprit også kjøper større mengder når de først kjøper, noe som så fører til at det blir drukket mer og at familiene blir skadelidende, synes det klart at kjøperne forsvarer seg. Det er kun 36 prosent som er enige i dette blant dem, mot 57 prosent av de som bare har drukket ulovlig sprit og 65 prosent av hele utvalget.

Oppsummert kan vi si at forskjellene mellom kjøperne, drikkerne og hele utvalget går i forventet retning. Men det er kanskje noe overraskende at de som har drukket ulovlig sprit uten selv å ha kjøpt, skiller seg så klart fra de som har kjøpt selv. Det var uventet liten forskjell mellom de som bare har drukket, men ikke kjøpt, og utvalget som helhet. Når en tenker forebyggende slik en gjør i kampanjen som skal evalueres, kan den gruppen som drikker, uten selv å kjøpe, være en viktig målgruppe, siden disse sannsynligvis har en viss kontakt med de som kjøper og vil ha et normdannende potensiale.

Tabell 3.3.4. Bør vi i Norge bruke mer penger og gjøre mer for å hindre hjemmebrenning og omsetning av hjemmebrent og for å hindre innsmugling og omsetning av smuglersprit? (prosent)

	Hjemmebrent N=1573	Smuglersprit N=1572
Ja, vi bør bruke mer penger og gjøre mer	49	55
Nei, vi bør la det være som i dag	44	38
Nei, vi bør bruke mindre penger og gjøre mindre	7	6

Tabell 3.3.4. viser hvilken støtte respondentene viste når det gjelder vår samlede innsats mot ulovlig spritomsetning. Støtten var nærmest overveldende, selv om det ikke er godt å vite hvor langt den strekker seg dersom folk samtidig hadde blitt bedt om å foreta en prioritering av den offentlige ressursbruken. Det var litt uventet at det var liten forskjell mellom støtten til kampen mot hjemmebrent og mot smuglersprit, siden tabell 3.2.1. viste at det kjøpes dobbelt så mye hjemmebrent som smuglersprit.

3.4. Utbredelse av hjemmebrent og smuglersprit

Sentralt for evalueringsprosjektet er å skaffe kunnskap om utbredelse av bruk og kjøp av hjemmebrent og smuglersprit. Kapittel 3.2. viste en oversikt over de gjennomsnittlige selvrapporterte mengdene som drikkes og kjøpes, mens dette kapittelet fokuserer på utbredelse og gruppeforskjeller mellom de som har tilgang på ulovlig sprit og de som ikke har. Tabell 3.4.1. viser hvor store andeler som oppgir at de har drukket slik sprit i løpet av de siste 12 måneder, hvor mange som oppgir at de selv har fått tilbud om å kjøpe ulovlig sprit en eller flere ganger, om de faktisk har kjøpt ulovlig sprit og om de selv har brent eller smuglet sprit.

Tabell 3.4.1.. Prosent av hele utvalget som siste 12 mnd. har drukket, blitt tilbudt å kjøpe, har kjøpt og har brent / smuglet ulovlig sprit.

	Hjemmebrent N=1628-1622	Smuglersprit N=1600-1583
Har drukket	35,5	32,3
Har fått tilbud om å kjøpe	19,3	16,6
Har kjøpt	10,9	7,6
Har brent eller smuglet	2,8	14,2

Det var noen flere som hadde drukket hjemmebrent i forhold til smuglersprit, og det var også noen flere som hadde fått tilbud om å kjøpe hjemmebrent. Det var også flere som oppga at de hadde kjøpt hjemmebrent enn smuglersprit. Når det gjelder det å brenne selv var det langt færre som oppga at de hadde gjort det, enn som sa de hadde smuglet, men det må sees i sammenheng med at det er lavere terskel for å ta med en flaske for mye gjennom tollene i forhold til å sette i

gang med eget hjemmebrenningsproduksjon. Det er også klart at de fleste av de som brenner hjemme produserer langt større mengder enn de mengdene majoriteten av de som smugler tar med seg. Hvis vi inkluderte andre i husstanden som en enhet, siden det vel er nok med et hjemmebrenningsapparat pr. husstand, var det 5,3 prosent som oppga at de eller andre i husstanden hadde brent hjemme i løpet av siste 12 måneder.

Når vi sammenligner resultatene med tidligere undersøkelser, oppgir Nordlund (1992, s. 63 og 86) lavere tall for hvor mange som er tilbuds å kjøpe og som selv har kjøpt smuglerbrennevin. I undersøkelser fra 1990-91 oppgir 12, 11 og 14 prosent at de er tilbuds å kjøpe smuglersprit, som er lavere enn de 17 prosent som rapporterte om slikt tilbud i denne undersøkelsen. Det er flere mulige forklaringer på forskjellen som gjør at vi ikke kan si at det har vært en reell økning. Det ble brukt telefonintervju og personlig intervju i undersøkelsene Nordlund refererer, men ikke spørreskjema som i denne. Metodeforskjellene gir trolig utslag i ulik grad av press i retning av å svare på en sosialt ønskelig måte. Forskjellene for tilbud om å kjøpe smuglersprit kan også være påvirket av at denne undersøkelsen har benyttet flere svarkategorier, både «flere ganger» og «en gang», og mer detaljerte svarkategorier vil normalt gi flere positive svar. Selv om forskjellene gikk i retning av at flere rapporterte tilbud i denne undersøkelsen, er det ikke dekning for å si at det har vært noen reell endring fra 1990 til 1993. Når det gjelder prosentvis andel som selv har kjøpt smuglersprit oppga Nordlund følgende prosenter; 5, 3, 6, 6 og 12. Den siste er framkommet ved en svært spesiell metode.

I vår undersøkelse fikk vi 7,6 prosent som hadde kjøpt smuglerbrennevin og når vi tar de ovenfornevnte ulike metodene i betraktning kan vi ikke mene at vi har

målt noen reell endring siden 1990 i antall som har kjøpt. Her er en avhengig av å stille samme spørsmål flere ganger på samme måte for å se på endring, slik at feilkildene holdes konstante.

I en Gallupundersøkelse fra 1990-91 der 13 527 personer svarte, rapporterte sju prosent at de hadde kjøpt hjemmebrent (Nordlund, 1992). Det er en del forskjeller både i utvalgsmetode og aldersspennet på utvalgene (15 år og eldre vs. 16 til 79 år) i disse undersøkelsene (Nordlund, 1992 s. 52-53). Forskjellen mellom sju (1990/91) og 11 prosent (1993) som hadde kjøpt hjemmebrent, er derfor heller ikke nok til å påstå at det har skjedd en økning disse to-tre årene. Vi kan imidlertid konkludere med at tallene befinner seg i rimelig nærhet, og gir ingen grunn til å tro at spørsmålene i denne undersøkelsen er befengt med noen systematiske feil som andre tidligere har unngått.

De tre neste tabellene viser hvor mange som svarte bekreftende på hvert av fire spørsmål. Det ble spurt om de hadde drukket noe hjemmebrent, drukket innsmuglet brennevin eller sprit, om de hadde kjøpt hjemmebrent som var laget av andre og om de hadde kjøpt innsmuglet brennevin eller sprit i løpet av de siste 12 månedene. Tabellene viser fordelingene etter kjønn, alder, husholdningens bruttoinntekt, egen bruttoinntekt og etter hvilken landsdel respondentene bor i. Vi gjentar andelene for hele utvalget på to av spørsmålene i tabell 3.4.1. for å gjøre sammenligningen mellom gruppene i det følgende mer oversiktlig.

Tabell 3.4.2. får fram at det finnes meget store kjønnsforskjeller både for bruk og kjøp av ulovlig sprit. De er kanskje ikke overraskende, men de er så tydelige at de fortjener å framheves. Når det gjelder kjøp av hjemmebrent og smuglersprit, ser vi at det finnes tre og fire mannlige for hver kvinnelig kjøper. Samtidig er det nesten dobbelt så mange menn som kvinner som har drukket

hjemmebrent og smuglersprit i løpet av de siste 12 månedene. Nærmere annen hver mannlig respondent har drukket hjemmebrent eller smuglersprit de siste 12 månedene.

Tabell 3.4.2. Prosent som har drukket og kjøpt hjemmebrent og smuglersprit siste 12 mnd., hele utvalget og etter kjønn og alder

	Høyeste og laveste N	Drukke hjemmebrent	Drukke smuglersprit	Kjøpt hjemmebrent	Kjøpt smuglersprit
Alle	1600-1623	35,5	32,3	10,9	7,6
Menn	766-781	45	42	16	13
Kvinner	829-842	27	23	6	3
18-24 år	265-268	47	38	25	8
25-44 år	655-667	42	36	12	9
45-66 år	482-488	30	30	5	7
67-79 år	192-201	11	18	3	4

Alder er også sterkt knyttet til bruk og kjøp av ulovlig sprit. Blant kjøperne av hjemmebrent viser tabell 3.4.2. at de yngste er klart overrepresentert. Hver fjerde ungdom oppgir å ha kjøpt hjemmebrent.

Når det gjelder kjøp av smuglersprit er det ikke de samme klare forskjellene. Her er det kun de eldste som er underrepresentert i forhold til resten. De eldste har generelt mindre befatning med ulovlig sprit enn resten av aldersgruppene, og de nest eldste befinner seg i en mellomposisjon.

Tabell 3.4.3. Prosent som har drukket og kjøpt hjemmebrent og smuglersprit, etter husholdningens- og egen inntekt i 1000 kr.

	Høyeste og laveste N	Drukket hjemmebrent	Drukket smuglersprit	Kjøpt hjemmebrent	Kjøpt smuglersprit
Alle	1600-1623	35,5	32,3	10,9	7,6
Etter husholdningens inntekt (N = 1027-1045)					
0-199	136-139	34	25	12	4
200-249	115-116	41	32	15	10
250-299	119-120	39	25	6	8
300-399	258-264	36	29	8	9
400-499	180-184	37	37	6	7
500 +	218-222	32	37	11	6
Etter egen inntekt (N = 1424-1448)					
0-49	300-303	38	30	16	5
50-99	207-210	25	21	9	4
100-149	196-201	40	31	12	7
150-199	284-289	37	34	13	10
200-249	228-231	39	40	7	10
250-399	162-167	42	41	8	10
400 +	47-47	23	43	6	6

De som er inkludert under husholdningens inntekt består bare av de som har husholdninger med to eller flere personer. Variasjonsanalyse viste at det ikke var signifikante forskjeller på fem prosents nivå for noen av de fire alkoholvariablene i tabell 3.4.3. avhengig av om respondentene bodde alene eller sammen med andre. Det var 15 prosent som bodde alene og 85 prosent som bodde

sammen med andre. Alle som bor alene har vi ekskludert i den delen av tabell 3.4.3. som omhandler husholdningens inntekt. Vi får derved sett på sammenhengen mellom inntekt og kjøp og bruk av ulovlig sprit når også andres inntekter trekkes inn, siden mange hushold vil ha felles økonomi. Siden det ikke var signifikante forskjeller på de fire alkoholvariablene etter boformen, har vi inkludert alle respondentene i alle analyser som gjelder egen inntekt.

Det er ingen lineære eller klare sammenhenger i tabell 3.4.3. De med husholdningsinntekter mellom 200 og 249 tusen ligger høyest på tre av de fire målene, uten at det er lett å komme med noen forklaring på hvorfor akkurat denne gruppen av husholdningsinntekter ligger på topp. Siden tre ganger flere i den laveste inntektsgruppen har kjøpt hjemmebrent sammenlignet med smuglersprit, kan en spekulere på om hjemmebrent er billigere og lettere tilgjengelig i lavstatusgrupper enn smuglersprit, uten at det er noe mer som underbygger spekulasjonene. Tvert i mot er det samtidig slik at nesten dobbelt så mange av de i den høyeste inntektsgruppen også har kjøpt hjemmebrent sammenlignet med smuglersprit. Det er så vanskelig å finne noen fornuftig forklaring på variasjonene i tabellen at vi må konkludere med at det sannsynligvis ligger flere forhold bak det vi ser og påvirker forholdet mellom husholdningsinntekt og de fire variablene i tabell 3.4.3. Det er i så fall meningsløst å tolke videre på de uklare sammenhengene.

Tabell 3.4.3. viser også at sammenhengen med egen inntekt er tydeligst for bruk av smuglersprit, mens sammenhengen for bruk og kjøp av hjemmebrent ikke henger klart sammen med inntekt. For kjøp av smuglersprit er tendensen økende andeler med økende inntekt, men andelen for de med høyest inntekt synker igjen.

Også når det gjelder forholdet mellom egen inntekt og alkoholvariablene er det andre forhold som påvirker det. Her har vi imidlertid undersøkt forholdet nærmere. Som vi også kommer tilbake til senere, er det mange skoleelever og studenter og andre unge i den laveste inntektsgruppen som er med på å forstyrre sammenhengen mellom inntekt og de fire variablene. Dersom man lager færre inntektsgrupper, er det mulig å få fram et hovedmønster der økning i bruk henger sammen med økende inntekt (Aas, 1993). Det blir uansett ingen lineær og sterk sammenheng, fordi andelene går ned i den høyeste inntektsgruppen, med unntak av andelen som har drukket smuglersprit.

Tabell 3.4.4. Prosent som har drukket og kjøpt hjemmebrent og smuglersprit etter landsdel

	Høyeste og laveste N	Drukke hjemmebrent	Drukke smuglersprit	Kjøpt hjemmebrent	Kjøpt smuglersprit
Alle	1595-1623	35,5	32,3	10,9	7,6
Akershus og Oslo	321-330	26	37	7	8
Østlandet for øvrig	455-462	36	36	10	10
Agder og Rogaland	226-228	27	31	10	5
Vestlandet	281-289	33	30	9	7
Sør/Nord-Trøndelag	150-152	57	27	25	5
Nord-Norge	163-164	49	24	12	6

Tabell 3.4.4. får fram noen klare forskjeller mellom landsdeler. Sør- og Nord-Trøndelag ligger på landstoppen med flest som har drukket hjemmebrent og

Nord-Norge følger på en like klar andre plass. Akershus og Oslo, og Agder og Rogaland har de laveste andelene som har drukket hjemmebrent. Akershus og Oslo topper derimot listen for andeler som har drukket smuglersprit, tett fulgt av Østlandet for øvrig («Østlandet for øvrig» brukes i denne rapporten om hele Østlandet unntatt Oslo og Akershus, altså Vestfold, Østfold, Telemark, Buskerud, Oppland og Hedmark). Her ligger Trøndelagsfylkene og Nord-Norge på bunn, selv om forskjellene er mindre enn for hjemmebrent. Når det gjelder kjøp av hjemmebrent skiller Trøndelagsfylkene seg meget sterkt ut, med sin 25 prosents andel. De øvrige er ganske jevnt fordelt, selv om Nord-Norge også her følger på plassen etter Trøndelag. Det var ikke så klare forskjeller for kjøp av smuglersprit, men Østlandet utenom Oslo og Akershus topper listen med sine 10 prosent fulgt av Akershus og Oslo med 8 prosent. Saglie (1994 s. 38) fant også at det sentrale østlandsområdet lå høyest i andel som hadde kjøpt smuglersprit, og det støtter at forskjellene er stabile, selv om de ikke var så markerte som for de øvrige tre alkoholvariablene i tabell 3.4.4.

Multiple Classification Analysis (MCA). Denne analysemetoden viser sammenheng mellom flere uavhengige variabler og en avhengig variabel. Den avhengige variabelen kan være på dikotom- eller intervallnivå. MCA-analyser gjør det mulig å sammenligne effekten av hver uavhengig variabel på den avhengige både før og etter at det er tatt hensyn til effekten av de andre variablene. I MCA-analyser indikerer Eta-koeffisientene de bivariate sammenhengene mellom forklaringsvariablene og den avhengige variabelen. Beta koeffisientene gir et mål på de uavhengige variablenes evne til å forklare variansen i den avhengige etter at det er justert for effektene av alle de andre uavhengige variablene. Siden det nesten ikke var forskjell på Eta og Beta (0,01 var største forskjell) og de ujusterte prosentandelene som Eta baseres på allerede er

presentert i tabellene 3.4.2. og 3.4.4., blir kun de justerte andelene og Beta presentert i tabell 3.4.5. R^2 brukes som et mål på hvor stor del av variansen i den avhengige variabelen som kan forklares av de uavhengige variablene i analysen (Andrews et al., 1973). R^2 brukes som et mål på hvor god modelltilpasningen er.

I denne sammenheng er MCA-analysene først og fremst et viktig hjelpemiddel for å bestemme den relative betydningen av de uavhengige variabler som vi har fokusert i tidligere tabeller. Siden vi har beskrevet fire variabler, bruk av hjemmebrent og smuglersprit og kjøp av det samme, krever det fire uavhengige analyser. Resultatet er samlet i tabell 3.4.5. Vi gjorde først analysene med kjønn, aldersgruppe, landsdel, egen- og husholdningens bruttoinntekt og befolknings- tetthet som uavhengige variabler. Siden ingen av de tre siste variablene bidro signifikant til å forklare variansen i noen av de fire uavhengige variablene (drukket og kjøpt hjemmebrent og smuglersprit), har vi valgt å presentere kun de tre viktigste uavhengige variablene. I neste kapittel har vi i to lignende MCA-analyser inkludert alle seks uavhengige variabler som går igjen i de øvrige tabellene uansett signifikans, for å gi et mer detaljert bilde av sammenhengene. Her har vi derimot prioritert å få tydelig fram kun de sterkeste sammenhengenes relative betydning.

I tabell 3.4.5. viser «Grand mean» prosentandelen av hele utvalget som har drukkit hjemmebrent og dette tilsvarer tallene i tabell 3.4.1. MCA-analyser inkluderer kun respondenter med gyldige skårer på samtlige variabler i modellen, så små avvik fra tabellene over er mulig. Det er de tidligere tabellene i dette kapittelet som viser de beste anslagene for prosentandelene, siden frafallet av respondenter der vil være minst. I den grad de justerte prosentskårene innen hver kategori på de uavhengige variablene er forskjellige

fra de ujusterte prosentskårene (som er presentert i tabellene 3.4.2. og 3.4.4.), skyldes forskjellen såkalt «confounding» mellom de uavhengige variablene. Det er svært små forskjeller mellom de justerte og de ujusterte andelene, så vi vet derfor at de tre uavhengige variablene er relativt uavhengige.

Tabell 3.4.5. Prosent og Beta-koeffisienter etter justering for kjønn, aldersgruppe og landsdel. Fire MCA-analyser (N=1595-1622)

		Drukket hjemmebrent		Drukket smuglersprit		Kjøpt hjemmebrent		Kjøpt smuglersprit	
		Justert andel	Beta	Justert andel	Beta	Justert andel	Beta	Justert andel	Beta
Grand mean =		35 %		32 %		11 %		8 %	
Kjønn:	Menn	45		42		16		13	
	Kvinner	26	,19***	23	,21***	6	,17***	3	,19**
Alder:	16-24 år	47		38		25		9	
	25-44 år	42		36		12		9	
	45-66 år	29		29		5		7	
	67-79 år	11	,23***	18	,13***	3	,24***	5	,06
Landsdeler:	Akershus og Oslo	26		37		7		8	
	Østlandet for øvrig	37		37		11		11	
	Agder og Rogaland	25		29		9		5	
	Vestlandet	31		28		8		7	
	Sør/Nord-Trøndelag	57		27		26		6	
	Nord-Norge	49	,21***	24	,10**	12	,16***	6	,08*
Modell-tilpasning		R ² = 13,3 %		R ² = 7,0 %		R ² = 10,6 %		R ² = 5,8 %	

p < ,001 ***, p < ,01 **, p < ,05 *

Beta'ene brukes til å vurdere den relative betydningen av de uavhengige variablene for å forklare variansen i den avhengige. Beta kan lettest forklares ved å vise et eksempel. Beta på 0,19 forteller at når vi går fra en kategori (menn) til neste (kvinner) i en uavhengig variabel, så endres den avhengige (drukket hjemmebrent) i gjennomsnitt med 0,19 standard avvik. I tabell 3.4.5. ser vi at aldersgruppene har mest å bidra med (Beta = ,23), fulgt av landsdel (Beta = ,21) og deretter av kjønn (Beta = ,19), for å forklare variansen i hvem som har drukket hjemmebrent siste år. Vi ser samtidig at det var små forskjeller mellom disse tre forklaringsvariablene. Uten at vi har tatt det med i tabellen, var det en svak to-veis interaksjonseffekt mellom alder og kjønn ($F = 2,69$, fg. 3 og 1589, $p < ,05$). Det var ingen andre signifikante to-veis interaksjonseffekter.

Tabell 3.4.5. viser i de to neste kolonnene at 32 prosent av hele utvalget hadde drukket smuglersprit. Kjønn forklarte mest av denne variansen (Beta = ,21) etterfulgt av aldersgrupper (Beta = ,13) og landsdeler (Beta = ,10). Sju prosent av variansen i hvem som har drukket smuglersprit kunne forklares av disse tre uavhengige variablene. Når en analyserer dikotome variabler får en imidlertid aldri så mye av variansen forklart, selv om alle viktige prediktorer er med i modellen. Forklart varians brukes til å vurdere modelltilpasningen, altså hvor god modellen er. Dersom vi f.eks. hadde tatt med egen- og husholdningens inntekt og befolkningstetthet ville ikke forklart varians økt mer enn til 7,3 prosent. Modellen ville altså ikke blitt noe særlig bedre ved å inkludere disse variablene. Forklart varians på sju prosent er uansett lite, og vi kan regne med at det er andre forhold som ikke er med i modellen, som er viktige for om folk har drukket smuglersprit siste år. Det er likevel ikke nødvendigvis et mål å få høyest mulig forklart varians, siden variablene først og fremst må være relevante for

prediksjon av målgrupper for kampanjen mot omsetning av ulovlig sprit. Vi skal klargjøre dette med et eksempel.

Tilgjengelighet er en slik variabel som ville bidratt til å forklare en god del mer av variansen i hvem som har drukket smuglersprit siste år. Det gir likevel ikke noe særlig informasjon i denne sammenhengen om hvem det er som drikker. De uavhengige variablene bør være teoretisk eller logisk tilpasset hverandre for å inngå i samme analytiske modell. For å kunne drikke smuglersprit, må respondenten nødvendigvis ha hatt det tilgjengelig. Hvis vi f.eks. hadde inkludert spørsmålet om «folk tror de ville klart å skaffe smuglersprit i løpet av et par dager, dersom de hadde ønsket det» i modellen, så ville forklart varians steget til 14,6 prosent, uten at vi derved ville kunne beskrevet bedre hvem det var som drakk smuglersprit. Samtidig ville vi forstyrret oversikten og den relative betydningen av de tre variablene vi har brukt. Vi prioriterte derfor kun å bruke de samme tre uavhengige variablene i disse fire MCA-analysene.

Tabell 3.4.5. viser at alder forklarer mest av variansen i kjøp av hjemmebrent (Beta=,24) fulgt av Kjønn (Beta = ,17) og landsdel (Beta = ,16). Også her var det kun en svak, men statistisk signifikant to-veis interaksjonseffekt, som også denne gang var mellom alder og kjønn ($F = 2,98$, fg. 3 og 1590, $p < ,05$). De justerte prosentandelene er allerede gjennomgått i forbindelse med tabellene tidligere i kapittelet, så de blir ikke kommentert her. Det var 10,6 prosent av variansen i kjøp av hjemmebrent som kunne forklares av modellen.

De siste to kolonnene i tabell 3.4.5. viser at kun kjønn og landsdeler bidro signifikant til å forklare variansen i hvem som har kjøpt smuglersprit, og kjønn var den viktigste forklaringsvariabelen. Alder hadde ikke signifikant betydning, selv om vi ser av de justerte andelene at kun fem prosent av de eldste, sammen-

lignet med 9 prosent av de to yngste gruppene hadde kjøpt smuglersprit. Det var for øvrig ingen statistisk signifikante to-veis interaksjoner i modellen for hvem som hadde kjøpt smuglersprit. Det vil si at sammenhengen mellom hver av de uavhengige variablene og den avhengige ikke ble påvirket av kjønn, aldersgruppe eller hvilken landsdel respondentene kom fra. Modellen forklarte 5,8 prosent av variansen i hvem som hadde kjøpt smuglersprit.

3.5. Hjemmebrent og smuglersprit slått sammen

For å få fram et oversiktsbilde av hvem som bruker og kjøper ulovlig sprit, har vi slått sammen hjemmebrent og smuglersprit i dette kapitlet. Tabell 3.5.1. viser at 48 prosent av hele utvalget oppga at de enten hadde drukket hjemmebrent og/eller smuglersprit (jfr. tabell 3.4.1.). Blant de som regner seg som alkoholbrukere, var det over 55 prosent som hadde drukket hjemmebrent og/eller smuglersprit i løpet av de siste 12 måneder. I det perspektivet kan en undres over at så mange ønsker å trappe opp ressursbruken (vist i tabell 3.3.4.) mot ulovlig sprit. Om vi forutsetter at folk ikke mener at den økte innsatsen skal rettes mot en selv, må vi anta at de oppfatter sin egen bruk av ulovlig sprit som noe (kvalitativt) annet enn mange andres bruk. Det er mulig mange ser en stor forskjell mellom det å bruke og det å kjøpe, smugle eller lage ulovlig sprit. Den muligheten ble også støttet av forskjellene i holdninger til profesjonell omsetning av ulovlig sprit mellom hele utvalget, brukerne og kjøperne (tabellene 3.3.1.-3.3.3.).

Det var 26 prosent av hele utvalget som hadde fått tilbud om å kjøpe hjemmebrent og/eller smuglersprit siste år, og som tabell 3.5.1. viser, var det 16 prosent som oppga at de faktisk hadde kjøpt minst en av delene.

Tabell 3.5.1. Prosent som har drukket og kjøpt hjemmebrent og/eller smuglersprit siste 12 mnd., samlet og etter kjønn og alder

	Høyeste og laveste N	Drukket hjemmebrent / smuglersprit	Kjøpt hjemmebrent / smuglersprit
Alle	1622-1623	48	16
Menn	781-781	60	23
Kvinner	841-842	37	8
16-24 år	268-268	56	28
25-44 år	666-667	55	17
45-66 år	487-488	44	10
67-79 år	200-201	22	6

Vi ser at det er en klart større andel av mennene enn av kvinnene som oppgir at de har drukket og kjøpt ulovlig sprit. Det er også en sterk sammenheng mellom alder og bruk og kjøp av ulovlig sprit, selv om de to yngste gruppene er nesten like når det gjelder bruk av ulovlig sprit.

For menn er det ikke så store forskjeller i andeler som har drukket ulovlig sprit mellom de forskjellige aldersgruppene (62, 67, 59 og 32 prosent), med unntak av den eldste aldersgruppen. Andelen er omtrent halvert i denne gruppen i forhold til alle de yngre gruppene. For kvinner er det annerledes (51, 44, 30 og 14 prosent), og vi finner en klar nedgang fra at halvparten av de yngste oppgir å ha drukket ulovlig sprit, til «bare» 14 prosents andel i den eldste gruppen.

Når det gjelder kjøp, er de yngste er klart overrepresentert blant mennene (37, 27, 16 og 10 prosent). For kvinnene er de yngste enda klarere overrepresentert i andelen som har kjøpt ulovlig sprit i forhold til de øvrige tre aldersgruppene

(20, 8, 5, 3 prosent). For mennene er det en jevnt synkende andel som sier de har kjøpt, mens de yngste kvinnene står for en vesentlig andel av alle kvinner som kjøper ulovlig sprit. Tabell 3.5.1. tyder på at mennene i større grad enn kvinnene sørger for å kjøpe den ulovlige spriten, mens kvinnene i stor grad er med på å drikke av den. Det rimer godt med et tradisjonelt kjønnsrollemønster, noe de yngste kvinnene kanskje ikke har tilpasset seg i samme grad som de over 24 år.

Tabell 3.5.2. viser andeler i de ulike landsdelene, andeler fordelt på befolkningstetthet og andeler i byer og i landkommuner som har opplyst at de har drukket og kjøpt ulovlig sprit.

Når det gjelder bruk, viser tabell 3.5.2. en relativt jevn fordeling av andeler i de ulike landsdelene som hadde drukket hjemmebrent og/eller smuglersprit siste 12 måneder. Tabellen viser at det er Trøndelagsfylkene og til dels Nord-Norge som skiller seg klart ut med en høy andel som har drukket ulovlig sprit, mens Agder og Rogaland har lavest andel. Alle de sørligere områdene har andeler av befolkningen som har drukket ulovlig sprit på mellom 40 og 49 prosent. Skjult i denne tabellen, men verdt å nevne er at både Trøndelagsfylkene og Nord-Norge har en vesentlig høyere andel brukere av hjemmebrent enn resten av befolkningen, samtidig som de ligger klart lavere enn gjennomsnittet når det gjelder andelen som har drukket smuglersprit i løpet av siste 12 måneder (jfr. tabell 3.4.4.). Oversikten over befolkningstetthet viser små variasjoner, men de områdene med tetthet mellom 20 000 og 99 999 hadde en noe lavere andel enn de øvrige områdene i andeler som hadde drukket ulovlig sprit.

Det var nesten ingen forskjell mellom byer og landkommuner verken for bruk eller kjøp av ulovlig sprit.

Tabell 3.5.2. Prosent som har drukket hjemmebrent og/eller smuglersprit siste 12 mnd. etter landsdel, befolkningstetthet og by/ landkommuner

	Høyeste og laveste N	Drukket hjemmebrent / smuglersprit	Kjøpt hjemmebrent / smuglersprit
Alle	1622-1623	48	16
Akershus og Oslo	328-330	45	12
Østlandet for øvrig	462-462	49	18
Agder og Rogaland	227-228	40	12
Vest-landet	288-289	44	12
Sør/Nord-Trøndelag	151-152	62	28
Nord-Norge	164-164	56	15
Spredtbygd strøk	330-331	46	12
200-1.999	278-280	52	16
2.000-19.999	382-383	50	17
20.000-99.999	242-243	42	16
100.000 og flere	350-352	48	15
Byer	692-692	47	16
Landkommuner	930-931	49	16

Når vi går over til kjøp av ulovlig sprit, og ser på fordelingene etter befolkningstetthet er andelenes svært jevnt fordelt, men med unntak av spredtbygde strøk. Der er det en noe lavere andel som sier de har kjøpt ulovlig sprit. De klart største variasjonene finner vi når vi deler utvalget etter landsdeler. Tabellen viser at andelenes av alle som hadde kjøpt ulovlig sprit er relativt jevnt fordelt med andeler mellom 12 og 18 prosent over hele landet, bortsett fra Trøndelagsfylkene som er klart overrepresentert med 28 prosent.

Tabell 3.5.3. viser andeler som har smakt og som har kjøpt hjemmebrent og/eller smuglersprit etter husholdningens og egen inntekt. Tabellen viser at de med husholdningsinntekter under 200 tusen skilte seg ut ved å ha en lav andel som hadde drukket ulovlig sprit. Helhetsbildet viser en viss økning i andelen som har drukket ulovlig sprit med økende inntekt, der spranget fra de med lavest til de med høyest inntekt var på 15 prosentpoeng. De med husholdningsinntekt på mellom 200 og 249 tusen bryter dette mønsteret ved å være overrepresentert i andel brukere sammenlignet med de med litt lavere og litt høyere inntekter. Det er også en større andel i denne inntektsgruppen som har kjøpt hjemmebrent og/eller smuglersprit enn i de andre inntektsgruppene. For kjøp, skilte ikke gruppen med lavest husholdningsinntekt seg ut, som de gjorde for bruk. Selv om det var mange blant de med husholdningsinntekter over 400 tusen som oppga at de hadde drukket ulovlig sprit, skilte ikke disse to gruppene seg særlig fra de øvrige (bortsett fra det ovenfornevnte unntaket) på andeler som hadde kjøpt ulovlig sprit.

Alle som er inkludert i tabellen under husholdningens inntekt, bor i flerpersons-husholdninger. T-tester viste at det ikke var noen signifikante forskjeller mellom andelene som hadde drukket eller kjøpt ulovlig sprit blant de som bodde alene sammenlignet med de som bodde i flerpersons-husholdninger (N=201 og 1197). Det var 48 prosent i begge grupper som hadde drukket ulovlig sprit, og 16 prosent av de som bodde alene sammenlignet med 15 prosent av de som bodde sammen med noen hadde kjøpt ulovlig sprit. Begrensningen i antall personer som er inkludert under husholdningens inntekt ser derved ikke ut til å representere en systematisk feilkilde i forhold til bruk og kjøp av hjemmebrent og smuglersprit. Videre ser det ut til at det å bo alene eller dele husholdning ikke har sammenheng med bruk og kjøp av ulovlig sprit.

Tabell 3.5.3. Prosent som har drukket og kjøpt ulovlig sprit siste 12 mnd. etter husholdningens og egen bruttoinntekt i 1000 kr.

	Høyeste og laveste N	Drukket hjemmebrent / smuglersprit	Kjøpt hjemmebrent / smuglersprit
Alle	1622-1623	48	16
Etter husholdningens inntekt (N = 1041-1045)			
0-199	138-139	38	14
200-249	116-116	51	22
250-299	119-120	45	11
300-399	263-264	47	14
400-499	184-184	55	13
500 +	221-222	53	15
Etter egen inntekt (N = 1446-1448)			
0-49	303-303	47	18
50-99	209-210	32	10
100-149	200-201	50	15
150-199	289-289	49	17
200-249	231-231	57	17
250-399	167-167	61	16
400 +	47-47	53	13

For å se om frafallet knyttet til manglende opplysninger om egen bruttoinntekt hadde noen effekt på bruk og kjøp av hjemmebrent og/ eller smuglersprit beregnet vi gjennomsnittene for de ulike gruppene. Det var 48,9 prosent som hadde drukket hjemmebrent og/eller smuglersprit (av totalt 1446 personer) og 15,7 prosent som hadde kjøpt (N=1448) blant de som vi har opplysninger om

egen inntekt. Sammenlignet med hele utvalget (48,0% og 15,5%) var avvikene ubetydelige.

Saglie (1994 s. 49) fant en interaksjon mellom inntekt og årlig forbruk av hjemmebrent og smuglersprit som han forklarte med at inntekt henger sammen med alder. Gruppen med lavest inntekt besto av mange skoleelever og studenter, mens den nest laveste inntektsgruppen (50-100 tusen) besto av mange pensjonister. Da Saglie (1994) begrenset analysene til kun å omhandle aldersgruppene mellom 25 og 60 år ble sammenhengen mer lineær, og alkoholforbruket steg med økende inntekt mellom laveste og nest laveste kategori.

Vi ser i tabell 3.5.3. den samme tendensen som Saglie (1994) rapporterte, at den laveste inntektskategorien er klart høyere enn den nest laveste. I likhet med Saglies resultater ser vi også en viss stigning i de midlere inntektene og en viss nedgang for den høyeste kategorien. Hans høyeste inntektskategori var fra 250 tusen og oppover, men bildet blir likevel det samme. Det var derfor av interesse å prøve å replikere hans funn ved å kun analysere aldersgruppen fra 25 til 60 år for å se om vi også fikk en mer lineær sammenheng. Andelen brukere i den laveste inntektsgruppen sank fra 47 til 41 prosent, mens andelen brukere i den nest laveste inntektskategori steg fra 32 til 35 prosent. Tendensen gikk derved i samme retning som Saglie har beskrevet for folks samlede alkoholforbruk, selv om den ikke gikk så langt som at andelen steg med økende inntekt.

For kjøp ble endringene når vi ser på aldersgruppen 25 til 60 år langt mer dramatiske. Der sank andelen som hadde kjøpt i den laveste inntektskategorien fra 18 til 7 prosent, mens den steg fra 10 til 13 prosent i den nest laveste inntektsgruppen. Imidlertid sank andelen kjøpere i den neste inntektsgruppen fra 15 til 11 prosent, mens de øvrige holdt seg relativt stabile. Noen klar lineær

sammenheng mellom inntekt og kjøp av ulovlig sprit kom ikke fram, selv om eksklusjonen av de yngste og eldste medførte at mønsteret nærmet seg litt.

I en oppsummering av tabellene der undergrupper av brukere og kjøpere av ulovlig sprit ble presentert (tabellene 3.5.1. til 3.5.3.) kan følgende framheves: menn var klart overrepresentert, de yngste (16-24 år) var overrepresentert, mens de eldste (67-79 år) var klart underrepresentert; Trøndelagsfylkene, og i noen grad også Nord-Norge var overrepresentert, mens særlig befolkningstettheten og til en viss grad folks inntekt syntes å være av mindre betydning for bruk og kjøp av ulovlig sprit.

Vi har samlet alle variablene i dette kapittelet i to MCA-analyser. Se forrige kapittel for en beskrivelse av MCA. Det er særlig to forhold disse to MCA-analysene i tabell 3.5.4. belyser. For det første ser vi fra Beta'ene at de tre første og ikke de tre siste uavhengige variablene er signifikant assosiert med bruk og kjøp av ulovlig sprit etter justering for de øvrige uavhengige variablene. For det andre ser vi hvor mye av variansen i bruk og kjøp av ulovlig sprit som de uavhengige variablene vi har valgt ut kan forklare. R^2 viser at 11 prosent av variansen både for bruk og kjøp ble forklart ved hjelp av de seks uavhengig variablene vi har valgt. (Oppgitt N i tabell 3.5.4. er gjennomsnittlig antall for de to analysene innen hver kategori, men antallet varierer kun med fire personer på det meste.) De tre siste uavhengige variablene (egen- og husholdningens inntekt og befolkningstetthet) var ikke signifikant knyttet til hverken bruk eller kjøp av ulovlig sprit.

Tabell 3.5.4. Prosent og Beta etter justering for 6 uavhengige variabler som forklarer bruk og kjøp av ulovlig sprit. MCA-analyser (N=1046-1050)

		N	Drukket ulovlig sprit		Kjøpt ulovlig sprit	
			Justert andel	Beta	Justert andel	Beta
Grand mean =			49 %		15 %	
Kjønn:	Menn	528	60		22	
	Kvinner	520	38	,22***	8	,21***
Alder:	16-24 år	133	58		32	
	25-44 år	463	54		15	
	45-65 år	354	45		11	
	67-79 år	98	28	,17***	5	,21***
Landsdel:	Akershus/Oslo	194	43		12	
	Østlandet for øvrig	299	52		18	
	Agder og Rogaland	151	40		8	
	Vestlandet	193	44		13	
	Sør/Nord-Trendelag	103	65		28	
	Nord-Norge	109	58	,15***	13	,15***
Egen inntekt:	0-49	177	49		13	
	50-99	139	44		15	
	100-149	150	56		16	
	150-199	230	46		16	
	200-249	180	51		17	
	250-399	135	50		12	
	400 +	38	42	,08	12	,05
Husholdningens inntekt:	0-199	142	44		17	
	200-249	119	49		21	
	250-299	124	45		12	
	300-399	268	46		14	
	400-499	187	55		13	
	500 +	208	53	,08	14	,08
Befolknings- tetthet:	Spredtbygd	215	47		9	
	200-1.999	194	52		18	
	2.000-19.999	254	49		15	
	20.000-99.999	166	44		18	
	100.000 og flere	219	52	,06	16	,09
p < ,001 ***			R ² = 11,2 %		R ² = 11,1%	

3.6. Intensjon om kjøp av ulovlig sprit

Siden bare 11 prosent av variansen i de to avhengige variablene kunne forklares, synes det klart at andre forhold enn de som er beskrevet i dette kapittelet også spiller en viktig rolle for bruk og kjøp av hjemmebrent og smuglersprit. Det finnes sikkert en lang rekke grunner til at folk som godt kunne tenke seg å kjøpe ulovlig sprit, ikke gjør det. Vi er i hovedsak interessert i hvem som kunne tenke seg å kjøpe ulovlig sprit, uavhengig av begrensningene, for å få et mål på holdningen i befolkningen uavhengig av myndighetenes evne til å begrense salg og smugling. Det er en omfattende oppgave å kartlegge alle begrensninger som hindrer folk, og det er ikke mulig innenfor rammene av dette prosjektet. Vi har derfor nærmet oss et svar gjennom å kartlegge folks intensjoner om å kjøpe hjemmebrent og smuglersprit.

Vi stilte følgende hypotetiske spørsmål: «Hvis du ble tilbudt å kjøpe en liter god hjemmebrent for 80 kroner, ville du gjort det?». Svarkategoriene var rangert fra «helt sikkert» til «helt sikkert ikke» på en fem-punkts skala. Prisen var satt klart under normal markedspris og kvaliteten ble beskrevet som god, samtidig som vi forutsetter i spørsmålsformuleringen at folk får tilbudet slik at tilgjengelighet ikke lenger representerer noen begrensning. På denne måten regner vi med at vi får et mål på respondentenes tilbøyelighet til å kjøpe hjemmebrent uavhengig av disse begrensningene. Resultatene presenteres for hele utvalget samlet, for kjønn, alder og fordelt på landsdeler. Alle disse variablene har vi tidligere vist er sentrale når det gjelder å beskrive hvem som bruker og kjøper ulovlig sprit.

Siste kolonne i tabellene som følger i dette kapittelet viser hvor mange prosent av hver gruppe som svarte enten «Ja, helt sikkert» eller «Ja, det tror jeg», og i

tillegg er halvparten av de som svarte «Jeg vet ikke» lagt til. Vi har antatt at denne beregnede andelen kommer nærmest de som i realiteten ville kjøpt.

Tabell 3.6.1. Prosent som ville kjøpt en liter god hjemmebrent for 80 kr. dersom de fikk tilbudet, etter kjønn, alder og landsdel

	N	Ja, helt sikkert	Ja, det tror jeg	Jeg vet ikke	Nei, det tror jeg ikke	Nei, helt sikkert ikke	Andel som ville kjøpt
Alle	1624	14	14	11	19	42	33
Kjønn							
Menn	782	19	19	11	20	32	43
Kvinner	842	8	10	12	19	52	24
Aldersgrupper							
16-24 år	268	24	18	15	16	28	49
25-44 år	664	16	16	12	20	37	38
45-66 år	490	8	14	10	19	50	27
67-79 år	202	5	5	7	23	61	13
Landsdelar							
Akershus og Oslo	327	13	14	9	16	48	31
Østlandet for øvrig	465	14	13	12	20	42	33
Agder og Rogaland	228	14	13	8	19	46	31
Vestlandet	289	10	13	14	20	43	30
Sør/Nord-Trøndelag	150	21	20	13	18	27	48
Nord-Norge	165	10	15	12	24	38	26

Hvis vi forutsetter at halvparten av de som svarer «vet ikke» på spørsmålet i Tabell 3.6.1. ville velge å kjøpe, ser vi at den potensielle kundemassen (33%) er tre ganger større enn andelen (11%) som oppga at de virkelig hadde kjøpt hjemmebrent siste 12 måneder. En må derved anta at tilgjengelighet, pris og kvalitet på hjemmebrent er svært sentralt for faktisk omsetning. Det er som ventet også store kjønnsforskjeller.

Både landsdelen en kommer fra og aldersgruppen en tilhører har trolig sammenheng med hvor tilgjengelig hjemmebrent og smuglersprit er. Ved å stille spørsmålet om intensjon, får vi en indikasjon på hva som kunne bli konsekvensene dersom en del av begrensningene i tilgjengelighet ble opphevet. Lovforbud mot omsetning av hjemmebrent og smuglersprit ser ikke ut til å fungere som noe sterkt hinder mot folks intensjoner om å kjøpe ulovlig sprit, siden det er så mange som kunne tenke seg å gjøre det dersom anledningen bød seg.

I tabell 3.6.1. er intensjon om kjøp av hjemmebrent fordelt etter landsdeler. Det er særlig Trøndelagsfylkene som skiller seg ut med en høy andel som ville kjøpt dersom anledningen bød seg. Nord-Norge kommer noe overraskende lavt ut, sett i lys av den store andelen i landsdelen som rapporterer at de har drukket hjemmebrent. For øvrig var det små forskjeller mellom landsdelene når det gjelder intensjon om kjøp av hjemmebrent.

Tabell 3.6.1. viser en klar tendens til at andelen av aldersgruppen som ville kjøpt hjemmebrent synker med stigende alder. Produkt moment korrelasjonen er $r = -0,26$ ($p < ,001$). Korrelasjonen mellom intensjon og alder, uten å kategorisere alder, er $r = -0,27$ ($p < ,001$). Vi kan derved regne med at tabellen framstiller sammenhengen mellom alder og intensjon godt, på tross av grov kategorisering med mange alderstrinn innen hver av aldersgruppene.

Tilsvarende korrelasjoner uten og med alderskategorisering for intensjon om å kjøpe smuglersprit (neste tabell) var lavere, men like klart signifikant; $r = -0,17$ ($p < ,001$) og $r = -0,18$ ($p < ,001$).

Vi stilte et mest mulig likt spørsmål for smuglerbrennevin som for intensjon om å kjøpe hjemmebrent. Vi brukte begrepet «originaltappet fint brennevin» for å sikre at kvaliteten skulle være bra og en pris på 100 kroner for en slik liter må regnes som klart under markedspris. Antall respondenter var spesielt høy på dette spørsmålet fordi det samme spørsmålet ble bruk både i spørreskjemaet og i intervjudelen av omnibusundersøkelsen.

Tabell 3.6.2. viser i likhet med de lavere korrelasjonene at sammenhengen ikke er så entydig mellom alder og intensjon om kjøp av smuglersprit som den var mellom alder og intensjon om kjøp av hjemmebrent. I tabell 3.6.2. ser vi at andelen som ville kjøpt smuglersprit om anledningen bød seg, til en viss grad synker med stigende alder. Særlig de to yngste gruppene skiller seg lite fra hverandre. Som ventet ser vi at den eldste gruppen er klart mindre interessert i smuglersprit (som i hjemmebrent), men likevel er en andel på 32 prosent en stor del av også denne aldersgruppen.

Tabell 3.6.2. viser at det nesten ikke var forskjeller mellom landsdelene når det gjelder andelen som ville kjøpt smuglerbrennevin om anledningen bød seg. Det var rundt halvparten av befolkningen over hele landet som kunne tenke seg å kjøpe brennevin selv når de visste at den var smuglet inn i landet.

Vi ser de samme store forskjellene mellom kvinner og menn i denne tabellen som for hjemmebrent. Siden folk faktisk kjøper klart mer hjemmebrent enn smuglersprit (jfr. tabell 3.2.1.), var det noe overraskende at langt flere sier de ville kjøpt innsmuglet brennevin enn hjemmebrent. Det er kanskje kvaliteten

som spiller inn, det kan virke tryggere å kjøpe orginaltappet brennevin enn god hjemmebrent. Det er naturligvis også mulig at 100 kr. er en mer fristende pris for en liter orginaltappet fint brennevin enn 80 kr. for god hjemmebrent.

Tabell 3.6.2. Prosent som ville kjøpt en liter orginaltappet fint brennevin for 100 kroner dersom de fikk tilbudet, etter kjønn, alder og landsdel

	N	Ja, helt sikkert	Ja, det tror jeg	Jeg vet ikke	Nei, det tror jeg ikke	Nei, helt sikkert ikke	Andel som ville kjøpt
Alle	1963	22	22	14	15	29	50
Kjønn							
Menn	964	31	26	11	12	20	63
Kvinner	999	12	18	16	17	37	38
Aldersgrupper							
16-24 år	334	27	23	15	12	23	58
25-44 år	792	26	23	13	14	25	55
45-66 år	589	18	23	13	16	31	47
67-79 år	248	12	13	14	18	43	32
Landsdeler							
Akershus og Oslo	405	25	19	12	15	29	50
Østlandet	549	23	23	13	13	28	52
for øvrig							
Agder og Rogaland	277	22	20	9	15	34	47
Vestlandet	354	16	23	18	15	28	48
Sør/Nord-Trøndelag	176	21	26	13	18	22	53
Nord-Norge	202	20	20	17	16	27	49

Når vi regner med at halvparten av «vet ikke» gruppen ville kjøpt, så er det faktisk 50 prosent som sier de ville kjøpt smuglerbrennevin om anledningen bød seg. Sammenlignet med de snaut 8 prosentene som faktisk hadde kjøpt smuglersprit ser vi at det finnes et meget stort markedspotensial, over seks ganger så stort som de som faktisk har kjøpt smuglersprit siste 12 måneder. Den høye andelen som ville kjøpt er opplagt avhengig av at 100 kr. er en meget lav pris, men den viser samtidig at svært mange har små betenkeligheter med å bryte loven. Det er mulig at når en del svarer bekreftende, tenker de på å kjøpe smuglersprit innen egen omgangskrets eller familie. Det var imidlertid ingenting ved spørsmålsformuleringen som antydte hvem som skulle selge. Det ble kun beskrevet som «dersom du fikk tilbudet...».

Når så mange som halvparten av befolkningen under gitte omstendigheter kunne tenke seg å kjøpe smuglersprit, kan en undre seg over at så mange som 94 prosent (se tabell 3.3.4.) mente at vi burde bruke minst så store ressurser som vi gjør i dag på å bekjempe smugling og salg av smuglersprit. Dette ser ut som et spenningsfelt der svært mange ønsker at myndighetene skal hindre dem i å gjøre det de egentlig kunne tenke seg å gjøre, nemlig å kjøpe smuglersprit. Det er mulig at mange ikke oppfatter det de selv gjør som en del av det samfunnsproblemet de ser - det de selv gjør blir sett som noe kvalitativt forskjellig fra det problemet de ønsker å bekjempe. «Aksjon mot ulovlig spritomsetning», som dette prosjektet skal evaluere, har fokusert på en del av dette og det blir spennende å følge utviklingen knyttet til slike spenningsfelt etterhvert som kampanjen skrider fram.

Siden det ikke ble funnet klare og lineære sammenhenger mellom inntekt og bruk eller kjøp av ulovlig sprit (se tabell 3.4.3.), var det interessant å undersøke

om dette også holdt stikk for intensjoner om kjøp. Kan det f.eks. være at tilgjengelighet er forskjellig avhengig av inntekt?

Tabell 3.6.3. Prosent som ville kjøpt en liter god hjemmebrent for 80 kr. dersom de fikk tilbudet, etter husholdningens og egen inntekt i 1000 kr.

	N	Ja, helt sikkert	Ja, det tror jeg	Jeg vet ikke	Nei, det tror jeg ikke	Nei, helt sikkert ikke	Andel som ville kjøpt
Husholdningens bruttoinntekt (N = 1081)							
0-199	141	17	11	13	20	40	33
200-249	121	13	17	16	19	36	38
250-299	126	10	10	10	25	46	24
300-399	276	13	17	8	20	42	33
400-499	190	11	12	14	21	43	28
500 +	227	10	14	11	19	45	30
Egen bruttoinntekt (N = 1449)							
0-49	301	15	15	14	19	40	37
50-99	212	10	14	9	19	48	29
100-149	202	16	12	11	21	40	34
150-199	288	14	14	14	17	41	35
200-249	232	12	13	10	22	44	30
250-399	167	12	17	10	21	41	34
400 +	47	13	13	4	21	49	28

På grunn av at mange bodde alene, og derfor ikke er inkludert i tabeller der husholdningens inntekt inngår, sjekket vi også om forskjellen i antall respondenter hadde betydning for bruk og kjøp av ulovlig sprit. Vi sammenlignet med fordelingene for utvalget samlet som vist i tabellene 3.6.1.

og 3.6.2., og fant at prosentfordelingene var tilnærmet identiske. Det største avviket som følge av eksklusjonen av de som bodde alene, var på to prosentpoeng. Det anser vi ikke som stort nok til å ta hensyn til her.

Tabell 3.6.4. Prosent som ville kjøpt originaltappet smuglerbrennevin for 100 kr. om de fikk tilbudet - husholdningens og egen inntekt i 1000 kr.

	N	Ja, helt sikkert	Ja, det tror jeg	Jeg vet ikke	Nei, det tror jeg ikke	Nei, helt sikkert ikke	Andel som ville kjøpt
Husholdningens bruttolinntekt (N = 1303)							
0-199	184	21	16	14	16	33	45
200-249	150	22	23	15	17	23	53
250-299	151	19	21	10	15	36	44
300-399	325	24	20	14	17	26	51
400-499	216	24	26	15	13	22	58
500 +	277	21	25	12	16	27	52
Egen bruttolinntekt (N = 1780)							
0-49	388	19	21	16	16	29	47
50-99	283	18	15	16	17	35	40
100-149	252	26	20	12	16	27	52
150-199	329	21	24	13	13	28	52
200-249	275	24	26	12	12	26	56
250-399	198	26	26	13	13	22	59
400 +	55	24	27	9	18	22	55

Tabellene 3.6.3. og 3.6.4. beskriver de samme to intensjonsspørsmålene som ovenfor, men denne gang er de knyttet til husholdningens- og egen bruttolinntekt. Intensjon om å kjøpe hjemmebrent ser vi i kolonnen til høyre i

tabell 3.6.3. ikke har noen klar sammenheng med verken egen eller husholdningens inntekt. Når en går inn på de enkelte svarkategoriene, er det mulig å finne antydninger til enkelte mønstre, men det ville bli for spekulativt å gå videre på her.

Selv om det er noe høyere andeler i de øvre inntektsgruppene som ville kjøpt smuglersprit, ser vi samtidig at den nest laveste gruppen også befinner seg i det øvre sjiktet. Det var likevel noe klarere sammenheng mellom egen inntekt og ønske om å kjøpe smuglersprit, enn det var for hjemmebrent.

Tabell 3.6.4. viser at andelene som ville kjøpt har en stigende tendens med økende personlig inntekt, men det er ikke noen jevnt stigende tendens. Det virker verken som husholdningens- eller egen inntekt er av særlig betydning for intensjon om å kjøpe verken hjemmebrent eller smuglersprit.

Det fikk vi et klarere svar på ved hjelp av to MCA-analyser der vi inkluderte alle variablene i tabellene 3.6.1. til 3.6.4. som uavhengige og intensjon om kjøp av hjemmebrent og smuglersprit som avhengige. Siden det er fem kategorier på de avhengige variablene blir resultatene fra MCA-analysene noe uoversiktlige. Vi har derfor bare tatt med konklusjonene her. For hjemmebrent viste Beta-koeffisientene at kjønn var viktigst etter at de andre variablene var tatt hensyn til (Beta = ,28), etterfulgt av aldersgruppe (Beta = ,24), deretter fulgte landsdel (Beta = ,13), egen bruttoinntekt (Beta = ,12) og til slutt kom husholdningens inntekt (Beta = ,09). For å forklare variansen i intensjon om å kjøpe smuglersprit var også kjønn viktigst (Beta = ,28), aldersgruppe kom også her på andre plass (Beta = ,14), husholdningens inntekt fulgte (Beta = ,08) og til slutt kom både landsdel og egen inntekt (Beta = ,05). Det er altså klart at kjønn og alder er

de viktigste av de variablene vi har valgt ut i dette kapittelet, når det gjelder å forklare variansen i intensjon om kjøp av både hjemmebrent og smuglersprit.

I dette kapittelet har vi vist at en tredjedel av befolkningen kunne tenke seg å kjøpe hjemmebrent og halvparten av befolkningen kunne tenke seg å kjøpe smuglerbrennevin dersom anledningen, prisen og kvaliteten var god. Det blir da viktig å belyse hvorvidt vanskeligheter med å skaffe hjemmebrent og smuglersprit er en viktig begrensende faktor.

3.7. Tilgjengelighet av ulovlig sprit

Vi stilte to spørsmål om respondentene trodde de i løpet av et par dager kunne klart å skaffe et par liter hjemmebrent og om de kunne skaffet et par liter smuglersprit dersom de hadde ønsket det.

Tabell 3.7.1. Tror du at du i løpet av et par dager kunne klare å skaffe et par liter hjemmebrent, hvis du hadde ønsket det? (prosent)

	Alle	Menn	Kvinner
Ja, ganske sikkert	39	48	31
Kanskje	28	28	28
Nei, antakelig ikke	33	24	42
Antall i hver gruppe	1628	783	845

Vi ser av tabell 3.7.1. og 3.7.2. at langt flere mente de kunne skaffet hjemmebrent enn smuglersprit. Når vi tenker på forrige kapittel, der flest ga uttrykk for ønske om å kjøpe smuglerbrennevin sammenlignet med

hjemmebrent, tyder det på at hjemmebrent er mer utbredt enn smuglersprit fordi det er lettere å skaffe. Her må det tas forbehold om at 100 kroner for orginaltappet fint brennevin kan oppfattes som en bedre handel enn 80 kroner for god hjemmebrent, selv om det er vanskelig å tro at dette skulle være hele forklaringen.

Tabell 3.7.2. Tror du at du i løpet av et par dager kunne klare å skaffe et par liter inns muglet brennevin eller sprit, hvis du hadde ønsket det? (prosent)

	Alle	Menn	Kvinner
Ja, ganske sikkert	17	24	10
Kanskje	28	31	24
Nei, antakelig ikke	56	45	66
Antall i hver gruppe	1596	766	830

Tabellene 3.7.1. og 3.7.2. tyder nettopp på at smuglersprit oppfattes som vanskeligere å få tak i uavhengig av pris. Kjønnforskjellene er også her meget tydelige. Særlig smuglersprit synes det som en vesentlig større andel av kvinnene enn mennene mente de ville ha problemer med å skaffe.

Tabell 3.7.3. viser at de aller fleste som er under 24 år mener de kan skaffe hjemmebrent i løpet av et par dager. Det var klare og lineære aldersforskjeller. Desto yngre aldersgruppe, desto større andel hadde tilgang på hjemmebrent. Det var ikke like klare forskjeller når det gjelder tilgang på smuglersprit, selv om de to yngste gruppene skilte seg ut i forhold til resten.

Tabell 3.7.3. Fordeling i prosent på spørsmålet om å klare å skaffe et par liter hjemmebrent etter alder (N=1628)

	16-24	25-44	45-66	67-79
Ja, ganske sikkert	61	49	27	8
Kanskje	26	29	30	19
Nei, antakelig ikke	13	22	43	73
Antall i hver gruppe	267	667	490	204

Tabell 3.7.4. Fordeling i prosent på spørsmålet om å klare å skaffe et par liter smuglersprit etter alder (N=1596)

	16-24	25-44	45-66	67-79
Ja, ganske sikkert	21	22	13	4
Kanskje	35	35	20	10
Nei, antakelig ikke	44	43	67	86
Antall i hver gruppe	265		484	193

Tabell 3.7.4. viser at det også var få blant de eldste som mente de kunne klare å skaffe smuglersprit om de hadde ønsket det. Når vi ser tabellene 3.7.3. og 3.7.4. samlet, ser vi at mer enn dobbelt så mange «ganske sikkert» kan skaffe hjemmebrent sammenlignet med hvor mange som kan skaffe smuglersprit. Siden det virket som ungdom hadde svært lett for å skaffe ulovlig sprit, kunne det være interessant å se om dette holdt stikk for de aller yngste. Det var 64 ungdommene under 18 år som hadde besvart disse to spørsmålene og vi fant at lav alder ikke så ut til å være noe vesentlig hinder for å kunne skaffe ulovlig sprit. For hjemmebrent var det 56 prosent som var sikre på å kunne skaffe, mens 28

prosent mente de kanskje kunne skaffe det i løpet av et par dager. Smuglersprit var vanskeligere, 13 prosent av de under 18 år mente de helt sikkert kunne skaffe det, mens 34 prosent mente de kanskje kunne skaffe smuglersprit.

Tilgjengelighet er i utgangspunktet knyttet til geografiske områder, enten det handler om smuglertrafikk, «hjemmebrenningsfabrikker» eller omsetningssteder. Det neste spørsmålet vi ønsket å besvare, var derfor om vi finner geografiske ulikheter når vi deler landet inn i de samme seks landsdelene vi har brukt tidligere.

Tabell 3.7.5. Fordeling i prosent på spørsmålet om å klare å skaffe et par liter hjemmebrent etter landsdel (N=1628)

	Akershus og Oslo	Østlandet for øvrig	Agder og Rogaland	Vest- landet	Sør/Nord- Trøndelag	Nord- Norge
Ja, ganske sikkert	33	40	38	36	49	45
Kanskje	29	27	27	30	29	23
Nei, antakelig ikke	39	33	35	34	22	32
Antall i hver gruppe	329	465	229	289	152	164

Tabell 3.7.5. viser som ventet at det var flest i Trøndelagsfylkene som ganske sikkert kunne skaffet hjemmebrent, etterfulgt av de fra Nord-Norge. Tabellen viser samme hovedmønster som for andeler som har drukket hjemmebrent innen hver av de samme landsdelene (tabell 3.4.4.).

Resultatene vist i tabell 3.7.6. stemmer også godt overens med fordelingen av brukerprosentene for smuglersprit i landsdelene (tabell 3.4.4.). Østlandet har størst andel som «ganske sikkert» kunne skaffet smuglersprit, så tilgjengelighet ser som ventet ut til å henge geografisk sammen med rapportert bruk.

Tabell 3.7.6. Fordeling i prosent på spørsmålet om å klare å skaffe et par liter smuglersprit etter landsdel (N=1596)

	Akershus og Oslo	Østlandet for øvrig	Agder og Rogaland	Vest- landet	Sør/Nord- Trøndelag	Nord- Norge
Ja, ganske sikkert	20	20	17	15	11	9
Kanskje	29	28	34	25	20	25
Nei, antakelig ikke	51	51	49	60	69	66
Antall i hver gruppe	319	457	227	282	149	162

Nord-Norge synes å ha lavest tilgjengelighet, slik landsdelen hadde lavest andel som rapporterte at de hadde drukket smuglersprit. Det var ikke så klare forskjeller når det gjaldt kjøp av smuglersprit, men tendensen gikk i samme retning som for bruk av smuglersprit (tabell 3.4.4.).

Tabell 3.7.7. Fordeling i prosent på spørsmålet om å klare å skaffe et par liter hjemmebrent etter egen bruttoinntekt (N=1451)

	0-49	50-99	100-149	150-199	200-249	250-399	400 +
Ja, ganske sikkert	43	27	39	39	44	49	36
Kanskje	24	27	29	29	28	29	45
Nei, antakelig ikke	33	46	32	33	28	22	19
Antall i hver gruppe	304	212	201	289	231	167	47

Tabell 3.7.7. viser noe av den samme kurvelineære formen som en kunne ane for bruk og kjøp av hjemmebrent i tabell 3.4.3. Her ser vi at de som tjener minst skiller seg ut som en egen gruppe fra de som tjener nest minst, med høye andeler respondenter som «ganske sikkert» kunne skaffe hjemmebrent. Så stiger

andelene som «ganske sikkert» kunne skaffe hjemmebrent fra de med inntekter over 50 tusen og opp til de med inntekter opp til 399 tusen. For de med høyest inntekt synker andelen igjen, som den gjorde i tabell 3.4.3. Men for tabell 3.7.7. må det nevnes at hvis vi inkluderer de som svarte «kanskje», så synker den ikke.

I tabell 3.4.3. så vi at andelen som hadde drukket smuglersprit økte også for den høyeste inntektsgruppen, mens den gikk ned for denne gruppen når det gjaldt å ha kjøpt. Tabell 3.7.8. viser at det trolig ikke er tilbudet som mangler for denne inntektsgruppen.

Tabell 3.7.8. Fordeling i prosent på spørsmålet om å klare å skaffe et par liter smuglersprit etter egen bruttoinntekt (N=1425)

	0-49	50-99	100-149	150-199	200-249	250-399	400 +
Ja, ganske sikkert	13	11	17	15	21	25	34
Kanskje	32	22	21	31	31	28	28
Nei, antakelig ikke	55	67	62	54	48	48	38
Antall i hver gruppe	300	209	197	283	227	162	47

Hovedtendensen er at tilgjengeligheten øker med økende inntekt, selv om den laveste inntektsgruppen forstyrrer bildet noe. Hvis en derimot kun ser på andeler som svarer at de antakelig ikke kunne skaffe smuglersprit, kommer det fram en ganske klar sammenheng med inntekt, men stadig med unntak av den laveste inntektsgruppen.

3.8. Subjektive normer - signifikante andre

Med subjektive normer forstås en persons persepsjon (oppfattelse) av sosialt press til å utføre eller ikke utføre den aktuelle atferden. Slike normer kalles subjektive fordi de handler om hva den enkelte oppfatter, uavhengig av hva andre virkelig mener. Slike normer må knyttes til de menneskene i omgivelsene som betyr noe for respondenten (signifikante andre), for at de meningsfullt skal kunne brukes til å forstå respondentens egen atferd. I denne rapporten vil disse normene kun refereres som de er uten å forsøke å knytte dem til atferd eller intensjon om atferd (se Ajzen, 1988, s. 117), men i selve evalueringen vil endringer i subjektive normer være viktige indikatorer på om kampanjen har hatt effekt. Slike normer kan fungere som et mer sensitivt mål enn atferd, og kan indikere om kampanjen har hatt effekt, uavhengig av om resultatet av den mer direkte atferdsmålingen ikke viser klare endringer. Subjektive normer blir presentert for utvalget under ett, for hvert kjønn og for de fire aldersgruppene.

Tabell 3.8.1. Hva tror du de menneskene som betyr mest for deg ville synes hvis de fikk vite at du på en fest serverte dem hjemmebrent?

	Alle	Menn	Kvinner
Mislikt det sterkt	25	19	31
Trolig mislikt det	23	22	24
Ikke brydd seg om det	29	30	27
Synes det var greit	19	22	15
Synes det var helt fint	5	7	3
Antall i hver gruppe	1954	958	996

I tabell 3.8.1. ser vi at omtrent halvparten av respondentene tror signifikante andre ville mislikt det om respondentene hadde servert dem hjemmebrent. Kjønnsforskjellene var klare, på tross av at en må regne med at begge kjønn oppfatter signifikante andre til å gjelde personer av begge kjønn.

Det virker som vi her har fått et indirekte mål på at «en kjenner andre på seg selv». I denne sammenheng betyr det at en bruker egne holdninger og normer til servering av hjemmebrent som grunnlag for å vurdere andres meninger. Imidlertid er det mulig at en overvekt av signifikante andre tilhører samme kjønn som en selv.

Tabell 3.8.2. Hva tror du de menneskene som betyr mest for deg ville synes hvis de fikk vite at du på en fest serverte dem hjemmebrent? Etter alder.

	16-24	25-44	45-66	67-79
Mislikt det sterkt	18	15	30	54
Trolig mislikt det	26	19	26	25
Ikke brydd seg om det	24	34	30	13
Synes det var greit	21	27	12	6
Synes det var helt fint	11	6	2	2
Antall i hver gruppe	332	789	585	248

Tabell 3.8.2. viser at de i aldersgruppen mellom 25 og 44 år forventer minst motstand blant sine signifikante andre. I den yngste gruppen er det heller ikke så mange som forventer motstand. Motstanden er klart større i de to eldste gruppene og spesielt den eldste gruppen har en stor andel som tror deres signifikante andre ville mislikt å bli servert hjemmebrent.

Tabell 3.8.3. Hva tror du de menneskene som betyr mest for deg ville synes hvis de fikk vite at du nylig hadde kjøpt et par liter hjemmebrent?

	Alle	Menn	Kvinner
Mislikt det sterkt	28	21	34
Trolig mislikt det	24	22	26
Ikke brydd seg om det	30	32	27
Synes det var greit	15	19	11
Synes det var helt fint	4	5	2
Antall i hver gruppe	1602	773	829

Tabellene 3.8.3. og 3.8.4. viser subjektive normer for kjøp av hjemmebrent. Vi ser at det var noen flere som mente deres signifikante andre ville mislikt kjøp enn servering, men forskjellene var små. Kjønnsforskjellene er omtrent som de tilsvarende for servering i tabell 3.8.1. Det hadde liten betydning at det var 79 prosent av bruttoutvalget som hadde svart på servering (inklusive de intervjuede) og bare 64 prosent som hadde besvart spørsmålet om kjøp. Dette ble sjekket ved kun å inkludere disse 64 prosentene og se på den tilsvarende fordelingen som i tabell 3.8.1. Fordelingen for hele utvalget ble da: 25, 24, 27, 18 og 5 prosent, med andre ord svært små forskjeller fra tallene i tabell 3.8.1., og tilsvarende små forskjeller ble funnet for hvert av kjønnene.

Når det gjelder forskjeller mellom aldersgruppenes vurderinger av signifikante andres reaksjoner på kjøp av hjemmebrent ser vi at flere i den yngste gruppen tror at reaksjonene ville blitt negative enn tilfelle var ved servering av hjemmebrent. For øvrig var forskjellene i subjektive normer mellom servering og kjøp

ganske små, selv om alle endringer gikk i forventet retning ved at noen flere regnet med negative reaksjoner på kjøp enn servering.

Tabell 3.8.4. Hva tror du de menneskene som betyr mest for deg ville synes hvis de fikk vite at du nylig hadde kjøpt et par liter hjemmebrent? Etter alder.

	16-24	25-44	45-66	67-79
Mislikt det sterkt	26	16	33	56
Trolig mislikt det	25	22	27	24
Ikke brydd seg om det	25	37	27	16
Synes det var greit	18	20	11	3
Synes det var helt fint	7	5	2	1
Antall i hver gruppe	267	658	482	12

Tabell 3.8.5. Hva tror du de menneskene som betyr mest for deg ville synes hvis de fikk vite at du nylig hadde solgt noen liter hjemmebrent du hadde brent selv?

	Alle	Menn	Kvinner
Mislikt det sterkt	54	48	60
Trolig mislikt det	24	26	21
Ikke brydd seg om det	16	17	14
Synes det var greit	5	6	4
Synes det var helt fint	1	2	1
Antall i hver gruppe	1600	774	826

Tabellene 3.8.5. og 3.8.6. presenterer det som på forhånd var antatt å være minst akseptert, nemlig salg av hjemmebrent. Som tabellene viser, stemte det godt. Det var 78 prosent som regnet med negative reaksjoner fra omgivelsene dersom de hadde solgt hjemmebrent de hadde brent selv. Det er ikke godt å vite hva folk tenker omgivelsene ville reagert mest på, brenningen eller salget, men det er rimelig å tro at salg oppfattes som det mest alvorlige når vi ser på hvor strenge straffereaksjoner respondentene mener er passende (kapittel 3.10.). Kjønnforskjellene var ikke så tydelige her, men det var likevel 17 prosentpoeng flere kvinner enn menn som mente deres signifikante andre ville mislikt det dersom de hadde solgt hjemmebrent, så mønsteret går igjen også her.

Tabell 3.8.6. Hva tror du de menneskene som betyr mest for deg ville synes hvis de fikk vite at du nylig hadde solgt noen liter hjemmebrent du hadde brent selv? Etter alder.

	16-24	25-44	45-66	67-79
Mislikt det sterkt	44	41	68	81
Trolig mislikt det	24	28	22	13
Ikke brydd seg om det	20	22	9	5
Synes det var greit	9	8	2	0
Synes det var helt fint	3	2	0	1
Antall i hver gruppe	267	656	480	197

Når det gjelder alder, viser tabell 3.8.6. en todeling. De to yngste gruppene er ganske like, mens langt flere i begge de to eldste aldersgruppene regner med negative reaksjoner på salg av hjemmebrent.

De fire neste tabellene tar opp subjektive normer knyttet til smuglersprit. De første to tar opp servering på samme måte som for hjemmebrent i de to første tabellene i dette kapittelet.

Tabell 3.8.7. Hva tror du de menneskene som betyr mest for deg ville synes hvis de fikk vite at du på en fest serverte dem innsmuglet brennevin eller sprit?

	Alle	Menn	Kvinner
Mislikt det sterkt	18	14	22
Trolig mislikt det	18	16	21
Ikke brydd seg om det	38	37	40
Synes det var greit	17	21	13
Synes det var helt flint	9	13	5
Antall i hver gruppe	1585	762	823

Det var klart færre som ventet seg negative reaksjoner fra sine signifikante andre på å servere dem smuglersprit. Det er nok mange som her tenker på sprit som er smuglet inn fra egne feriereiser og lignende, og det oppfattes som mindre alvorlig enn f.eks. å brenne selv. Hvis vi hadde presisert at den innsmuglete spriten skulle vært kjøpt fra en «profesjonell» selger av smuglersprit, ville dette trolig ført til at flere ville forventet negative reaksjoner fra signifikante andre på smuglersprit-servering enn tilfelle var for hjemmebrent (jfr. straffereaksjonene i kapittel 3.10.). Tabell 3.8.7. viser også at kjønnsforskjellene er klare. Færre menn enn kvinner forventer negative reaksjoner på å servere innsmuglet brennevin eller sprit.

Tabell 3.8.8. Hva tror du de menneskene som betyr mest for deg ville synes hvis de fikk vite at du på en fest serverte dem innsmuglet brennevin eller sprit? Etter alder.

	16-24	25-44	45-66	67-79
Mislikt det sterkt	17	11	20	37
Trolig mislikt det	22	15	19	24
Ikke brydd seg om det	33	42	40	29
Synes det var greit	16	21	16	7
Synes det var helt fint	13	11	5	3
Antall i hver gruppe	264	652	478	191

Aldersforskjellene viser omtrent samme tendens som i tabell 3.8.2. Den eldste gruppen har stadig klart flest som forventer negative reaksjoner, men andelen er noe lavere enn den var for servering av hjemmebrent. Det samme gjaldt også i den nest eldste gruppen. Det var derimot små forskjeller for den yngste gruppen og i aldersgruppen 25 til 44 år. Sett i sammenheng med vurderingene av passende straffer (kapittel 3.10.) kan en tolkning være at de eldre forbinder smuglerbrennevin og sprit mer med egen smugling uten profittmotiv som ikke vurderes som så alvorlig som å brenne selv, mens de yngre også tenker på profesjonelt smuglet sprit.

Tabell 3.8.9. viser forventninger om signifikante andres reaksjoner dersom en hadde kjøpt et par liter innsmuglet brennevin eller sprit. Det er færre som tror de ville få negative reaksjoner på dette sammenlignet med kjøp av hjemmebrent. Dette tyder på at vi også her opplever en sammenblanding av to forhold. Når vi ser på straffereaksjonene (kapittel 3.10.), der kjøp av fem liter sprit betraktes som mer alvorlig enn hjemmebrenning, kan det være at en del tenker seg kjøp

av et par liter som noe mer uskyldig som er knyttet til ens omgangskrets, mens fem liter sprit vurderes som mer profesjonell omsetning av innsmuglet sprit. Hjemmebrenning er mer entydig, mens kjøp av et par liter innsmuglet brennevin kan forstås som noe som ikke har med profesjonell smugling og omsetning å gjøre.

Tabell 3.8.9. Hva tror du de menneskene som betyr mest for deg ville synes hvis de fikk vite at du hadde kjøpt et par liter innsmuglet brennevin eller sprit?

	Alle	Menn	Kvinner
Mislikt det sterkt	20	15	25
Trolig mislikt det	23	20	26
Ikke brydd seg om det	35	36	35
Synes det var grelt	15	19	12
Synes det var helt fint	6	10	3
Antall i hver gruppe	1590	764	826

Det er likevel slik at et par liter må oppfattes som relativt store mengder å ta med seg utover den lovlige kvoten fra en ferietur, så det er mulig vi hiver ut barnet med badevannet ved å gå så grundig inn på mulige feiltolkninger. Resultatene viser i hvert fall at godt under halvparten ville forventet seg noen negative reaksjoner dersom deres signifikante andre fikk vite at de hadde kjøpt et par liter smuglersprit. Blant mennene var det bare en tredjedel som forventet negative reaksjoner, mens halvparten av kvinnene forventet negative reaksjoner. Tabell 3.8.10. viser aldersfordelingen. Det samme mønsteret vi har sett over gjentas her, færrest av de mellom 25 og 44 år forventer negative reaksjoner, så

følger de yngste, mens de to eldste gruppene har flest som forventer negative reaksjoner.

Tabell 3.8.10. Hva tror du de menneskene som betyr mest for deg ville synes hvis de fikk vite at du nylig hadde kjøpt et par liter innsmuglet brennevin eller sprit? Etter alder.

	16-24	25-44	45-66	67-79
Mislikt det sterkt	17	12	25	41
Trolig mislikt det	27	22	23	25
Ikke brydd seg om det	31	40	34	28
Synes det var greit	16	18	15	6
Synes det var helt fint	9	8	4	1
Antall i hver gruppe	266	652	480	192

3.9. Er det et alvorlig lovbrudd?

Denne undersøkelsen har gjentatt tre spørsmål om folk mener ulike lovbrudd er alvorlige eller ikke, som har vært brukt tidligere. I tillegg presenteres et fjerde. Vi refererer tallene fra den store Forbruker- og Media undersøkelsen Gallup gjennomførte i 1990/91. Se Nordlund (1992, s. 52-53) for en beskrivelse av undersøkelsen. Spørsmålene hadde tvungne «JA - NEI» svar, altså ingen «vet ikke» kategori.

Tabell 3.9.1. viser at det var liten forskjell mellom 1993 og 1990/91 i andeler som vurderte hjemmebrenning som alvorlig lovovertrjedelse. Noe færre mente i 1993 sammenlignet med 1990/91 at det var alvorlig å smugle med seg

brennevin til eget bruk. Salg av egen produksjon ble betraktet som et alvorlig lovbrudd av over tre fjerdedeler av befolkningen i 1993. Nedgangen fra 91 til 83 prosent viser at smugling for salg har fått mindre motstand i løpet av disse to-tre årene. Det finnes noen metodeforskjeller mellom disse undersøkelsene, og som nevnt tidligere medfører de en viss usikkerhet knyttet til om systematiske feilkilder gjør seg gjeldende. Ellers ser vi at det er flere som mener at smugling for salg er en alvorlig overtredelse sammenlignet med brenning for salg, mens det er færrest som mener at det er en alvorlig lovovertrjedelse å smugle litt til eget bruk. Vi kommer tilbake til hva som menes med alvorlig lovovertrjedelser i neste kapittel. Der er de samme spørsmålene gjentatt, og respondentene svarer på hvilken straff de mener er passe for de ulike lovbruddene.

Tabell 3.9.1. Synes du det under de nåværende forhold er en alvorlig lovovertrjedelse å (prosent som svarte bekreftende)

	1990/91	1993
... brenne brennevin til eget bruk	22	24
... brenne brennevin og selge det	·*	77
... ta med litt mer brennevin fra utlandet enn kvoten tillater, så lenge det er til eget forbruk	24	19
... å smugle brennevin for salg	91	83
Antall respondenter (varierer mellom)	ca. 13 000	1608-1617

* Spørsmålet ble ikke stilt i 1990/91.

Tabell 3.9.2. viser kjønnsforskjellene i synet på alvorlighetsgraden av disse lovovertrjedelsene. Færre menn enn kvinner synes lovbruddene er alvorlige. Det er samme mønster som har kommet fram gjennom hele denne rapporten, der menn er klart mer involvert med ulovlig sprit (og lovlig også), enn kvinner er.

Tabell 3.9.2. Synes du det under de nåværende forhold er en alvorlig lovovertrjedelse å (prosent av hvert kjønn som svarte bekreftende)

	Menn	Kvinner
... brenne brennevin til eget bruk	17	31
... brenne brennevin og selge det	70	83
... ta med litt mer brennevin fra utlandet enn kvoten tillater, så lenge det er til eget forbruk	14	23
... å smugle brennevin for salg	76	89
Antall respondenter varierer mellom	776-780	828-839

I tabell 3.9.3. presenteres aldersforskjellene i synet på de samme lovovertrjedelsene, som særlig var interessante siden det var klare forskjeller mellom aldersgruppene når det gjelder bruk og kjøp av ulovlig sprit.

Tabell 3.9.3. Synes du det under de nåværende forhold er en alvorlig lovovertrjedelse å (prosent som bekreftet inne hver aldersgruppe)

	16-24	25-44	45-66	67-79
... brenne brennevin til eget bruk	24	16	25	51
... brenne brennevin og selge det	62	73	85	89
... ta med litt mer brennevin fra utlandet enn kvoten tillater, så lenge det er til eget forbruk	22	12	21	35
... å smugle brennevin for salg	75	81	87	91
Gjennomsnittlig antall respondenter	267	662	487	199

Tabell 3.9.3. viser at det var store forskjeller mellom de ulike aldersgruppene, men de var ikke entydige, med unntak av at det blant de eldste hele veien var størst andel som mente lovbruddene måtte anses som alvorlige. Vi ser at

gruppen 45-66 var nesten lik den yngste gruppen når det gjelder synet på å smugle med til eget bruk, mens de eldste her hadde klart flest som var restriktive. Blant 25-44 åringene var det bare 12 prosent som mente det kvalifiserte som alvorlig lovbrudd. Når det gjelder å smugle eller brenne for salg, var det færrest av de yngste som mente dette var noe alvorlig lovbrudd. Alvorlighetsgraden av å brenne eller smugle for salg, bedømmes strengere desto høyere opp i aldersgruppene en kommer. Brenning og smugling i liten skala til eget bruk bedømmes som minst alvorlig blant 25 til 44 åringene. Vi skal i neste kapittel gå nærmere inn på hva som menes med alvorlig.

3.10. Meninger om passende straffereaksjoner

For å kartlegge normene knyttet til bruk og omsetning av hjemmebrent og smuglersprit, ble respondentene bedt om å vurdere hvilke straffer som ville være passende i fem situasjoner. To handler om hjemmebrent (brenning og salg av hjemmebrent). Tre handler om smuglersprit (smugling til eget bruk, kjøp av fem liter smuglersprit og profesjonell smugling som inkluderer salg). Spørsmålsformuleringene knyttet til de ulike lovovertredsene har vært så like som mulig. Det er brukt identiske svarkategorier for alle spørsmålene i dette kapittelet, slik at direkte sammenligning mellom situasjonene er mulig. Spørsmålet om straff for å kjøpe fem liter innsnuglet sprit ble kun brukt i muntlig intervju, men spørsmålsformen og svarkategoriene var som i de egenutfylte spørreskjemaene. Intervjueren viste her fram et kort som beskrev hver av svarkategoriene for respondenten. Vi presenterer fordelingene på svarene for hele utvalget samlet, for hvert kjønn og for hver aldersgruppe. Svarkategoriene er noe forkortet i tabellen, se appendiks for hele teksten. Første tabell oppsummerer fordelingene

for de fem spørsmålene, slik at det er lett å sammenligne fordelingene mellom dem for hele utvalget, mens de neste 10 tabellene viser detaljene etter kjønn og alder.

Tabell 3.10.1. Fordelingene i prosent for hele utvalget på alle fem spørsmålene i samme rekkefølge som i tabellene 3.10.2. - 3.10.11.

	Brenne til eget bruk	Brenne og selge	Smugle til eget bruk	Kjøpe 5 liter	Smugle og selge
Fengselsstraff	3	17	1	5	44
Bot over 25 000 kr.	3	14	1	6	21
Bot 5 000-25 000 kr.	10	25	2	20	17
Bot 1 000-5 000 kr.	20	22	10	31	8
Bot under 1 000 kr.	21	13	40	21	5
Ingen straff	43	9	46	17	5
Antall respondenter	1606	1597	1615	1726	1602

Tabell 3.10.1. viser at smugling til eget bruk av flest rangeres som minst alvorlig, etterfulgt av brenning til eget bruk. Deretter følger kjøp av fem liter smuglersprit, salg av egenprodusert hjemmebrent, og strengest straff ønsker de fleste for å smugle sprit og selge det. Vi har her fått et relativt fingradert mål på hvordan befolkningen mener de forskjellige lovbruddene bør rangeres. Selv om det ikke var overraskende, har vi nå fått empirisk belegg for at det er store forskjeller i folks syn på hvordan straffene bør være for det å skaffe til eget bruk sammenlignet med hvordan folk mener det å brenne eller smugle for salg bør straffes.

Tabell 3.10.2. Hvilken straffereaksjon synes du ville være passende for å bli tatt i å brenne brennevin til eget bruk? Fordelingen i prosent for hele utvalget og etter kjønn

	Alle	Menn	Kvinner
Fengselsstraff	3	2	5
Bot over 25 000 kr.	3	2	4
Bot 5 000-25 000 kr.	10	8	11
Bot 1 000-5 000 kr.	20	15	25
Bot under 1 000 kr.	21	23	19
Ingen straff	43	50	37
Antall respondenter	1606	781	825

Tabell 3.10.3. Hvilken straffereaksjon synes du ville være passende for å bli tatt i å brenne brennevin til eget bruk? Fordelingen i prosent etter aldersgruppe

	16-24	25-44	45-66	67-79
Fengselsstraff	3	1	3	12
Bot over 25 000 kr.	4	2	2	7
Bot 5 000-25 000 kr.	15	9	9	8
Bot 1 000-5 000 kr.	22	22	17	19
Bot under 1 000 kr.	19	23	22	17
Ingen straff	38	44	48	38
Antall respondenter	268	660	485	193

Tabell 3.10.2. viser at færre menn enn kvinner ønsker de strengeste straffene som er foreslått. I tillegg er det en klar overvekt av menn som ønsker at

hjemmebrenning skulle være tillatt. Menn ønsker altså mer liberale lover enn kvinner for hjemmebrenning til eget bruk.

Aldersfordelingen i tabell 3.10.3. viser at flest av de eldste ønsker fengselsstraff for hjemmebrenning, men som tabellen viser, er det ingen entydig sammenheng mellom alder og «straffeutmåling».

Tabell 3.10.4. Hvilken straffereaksjon synes du ville være passende for en som blir tatt i å selge hjemmebrent han har laget selv? Fordelingen i prosent for hele utvalget og etter kjønn

	Alle	Menn	Kvinner
Fengselsstraff	17	18	16
Bot over 25 000 kr.	14	12	17
Bot 5 000-25 000 kr.	25	22	28
Bot 1 000-5 000 kr.	22	20	23
Bot under 1 000 kr.	13	17	10
Ingen straff	9	12	6
Antall respondenter	1597	773	824

Tabell 3.10.4. viser at det ikke er så store kjønnsforskjeller når det gjelder synet på straffenivået for å selge egenprodusert hjemmebrent. Det er til og med en liten overvekt av menn som ønsker fengselsstraff for slik virksomhet, selv om det er overvekt av kvinner som ønsker de strengeste bøtene. Vi ser at om vi slår sammen de som har angitt de to strengeste alternativene får vi 33 prosent kvinner mot 30 prosent menn. Det var langt større andel av mennene enn kvinnene som ønsket lav eller ingen straffereaksjon for å selge egenprodusert hjemmebrent.

Når vi ser på aldersfordelingen i tabell 3.10.5., ser vi at gruppen mellom 25 og 44 år er mest liberale. Færrest av disse ønsker fengselsstraff, og flest ønsker at dette ikke skulle straffes i det hele tatt. Den eldste gruppen er også her den som sterkest tar avstand ved å ha størst andel som ønsker de strengeste straffene.

Tabell 3.10.5. Hvilken straffereaksjon synes du ville være passende for en som blir tatt i å selge hjemmebrent han har laget selv? Fordelingen i prosent etter aldersgruppe

	16-24	25-44	45-66	67-79
Fengselsstraff	15	12	20	26
Bot over 25 000 kr.	10	16	14	14
Bot 5 000-25 000 kr.	28	27	24	18
Bot 1 000-5 000 kr.	27	21	21	20
Bot under 1 000 kr.	13	11	15	14
Ingen straff	8	12	6	8
Antall respondenter	266	658	483	190

Tabell 3.10.6. viser at smugling av to flasker brennevin til eget bruk ble oppfattet som minst alvorlig av våre fem situasjoner (se tabell 3.10.1.). Her ser vi at 86 prosent ønsker å fjerne straffen eller kun bruke bot på under 1000 kroner som reaksjon. Flest menn ønsket liten eller ingen straff, men forskjellene var meget små, noe som vi må regne med henger sammen med at svarkategoriene ikke var særlig egnet til å fange opp den variasjonen som kunne være mellom kjønnene når det gjelder dette spørsmålet. Prioriteringen vår gikk i favør av å kunne sammenligne alle fem situasjonene mot hverandre, så det var ikke mulig å få til

bedre svarkategorier her uten å ødelegge sammenligningsgrunnlaget, som jo forutsetter identiske svarkategorier.

Tabell 3.10.6. Hvilken straffereaksjon synes du ville være passende for å bli tatt i å smugle to flasker brennevin til eget bruk? Fordelingen i prosent for hele utvalget og etter kjønn

	Alle	Menn	Kvinner
Fengselsstraff	1	1	2
Bot over 25 000 kr.	1	1	1
Bot 5 000-25 000 kr.	2	1	3
Bot 1 000-5 000 kr.	10	8	11
Bot under 1 000 kr.	40	39	41
Ingen straff	46	50	43
Antall respondenter	1615	780	835

Tabell 3.10.7. Hvilken straffereaksjon synes du ville være passende for å bli tatt i å smugle to flasker brennevin til eget bruk? Fordelingen i prosent etter aldersgruppe

	16-24	25-44	45-66	67-79
Fengselsstraff	1	1	1	5
Bot over 25 000 kr.	2	1	1	3
Bot 5 000-25 000 kr.	2	1	2	4
Bot 1 000-5 000 kr.	14	9	9	7
Bot under 1 000 kr.	41	39	42	37
Ingen straff	40	49	45	46
Antall respondenter	268	664	486	197

Mulighet for å finne forskjeller innen aldersfordelingen (tabell 3.10.7.) lider under samme svakhet ved svarkategoriene som nevnt ovenfor i tilknytning til tabell 3.10.6. Vi ser likevel at den eldste gruppen stadig reagerer strengest, med fem prosent som ønsker fengselsstraff for å smugle to flasker brennevin til eget bruk. Det er gruppen mellom 25 og 44 år som har flest tilhengere av straff-frihet, men forskjellene mellom gruppene er små.

Tabell 3.10.8. Hvilken straffereaksjon synes du ville være passende for å bli tatt i å kjøpe fem liter inns muglet 96 % sprit? Fordelingen i prosent for hele utvalget og etter kjønn

	Alle	Menn	Kvinner
Fengselsstraff	5	4	7
Bot over 25 000 kr.	6	4	8
Bot 5 000-25 000 kr.	20	15	25
Bot 1 000-5 000 kr.	31	30	33
Bot under 1 000 kr.	21	24	18
Ingen straff	17	24	10
Antall respondenter	1726	851	875

Tabell 3.10.8. viser at det å kjøpe fem liter smuglersprit plasserte seg i en slags mellomposisjon blant våre fem situasjoner i alvorlighetsgrad. Dette var også det eneste spørsmålet som kun ble stilt i intervjusituasjonen. Fordelingen virker rimelig utfra hvordan vi vurderte dette spørsmålets alvorlighetsgrad i forhold til de fire andre da vi lagde situasjonene, så vi tror ikke at metodeforskjellen har medført noen sterk systematisk effekt på svarene. Vi ser at langt færre menn enn kvinner ønsker de tre strengeste straffene, og tilsvarende godt over dobbelt så

mange menn ønsker at slikt kjøp skulle være tillatt. I forbindelse med omsetning av fem liter smuglersprit, er det nok mange som tenker at salget bør være straffbart (tabell 3.10.10), mens kjøp vurderes som så lite alvorlig at det ikke skulle straffes i det hele tatt eller relativt mildt.

Tabell 3.10.9. Hvilken straffereaksjon synes du ville være passende for å bli tatt i å kjøpe fem liter inns muglet 96 % sprit? Fordelingen i prosent etter aldersgruppe

	16-24	25-44	45-66	67-79
Fengselsstraff	7	3	5	11
Bot over 25 000 kr.	7	5	6	12
Bot 5 000-25 000 kr.	25	20	17	18
Bot 1 000-5 000 kr.	34	33	29	28
Bot under 1 000 kr.	16	23	24	14
Ingen straff	11	16	20	18
Antall respondenter	291	699	532	204

Tabell 3.10.9. viser at det ikke er noen klar aldersforskjell i synet på straff for kjøp av smuglersprit. Det var likevel gruppen 25 til 44 år som nok en gang var den mest liberale når det gjaldt andelen som mente de strengeste straffene skulle brukes, mens det var færrest av de yngste som holdt på at det i denne situasjonen ikke skulle være noen straff. De to eldste gruppene brøt mønsteret i tabellene ovenfor og var noe overrepresentert når det gjaldt ønske om at det ikke skulle være noen straff for kjøp av fem liter smuglersprit. Det var samtidig flest i den eldste aldersgruppen som mente fengselsstraff ville være den riktige reaksjonen.

Tabell 3.10.10. viser at flest av respondentene bedømmer den mer profesjonelle smugling og omsetning som mest alvorlig. Det var 44 prosent av utvalget som mente at smugling sammen med salg skulle medføre fengselsstraff. Det var også flere menn enn kvinner som holdt på fengsel her, selv om mennene også var overrepresentert i ønsket om at heller ikke dette skulle medføre straff.

Tabell 3.10.10. Hvilken straffereaksjon synes du ville være passende for å bli tatt i å smugle og selge større mengder brennevin? Fordelingen i prosent for hele utvalget og etter kjønn

	Alle	Menn	Kvinner
Fengselsstraff	44	48	40
Bot over 25 000 kr.	21	18	25
Bot 5 000-25 000 kr.	17	14	20
Bot 1 000-5 000 kr.	8	7	9
Bot under 1 000 kr.	5	5	4
Ingen straff	5	8	3
Antall respondenter	1602	774	828

Tabell 3.10.11. viser at flest av de eldste og færrest av de yngste ønsker bruk av fengselsstraff. Det var derimot klart flest i gruppen 25 til 44 år som mente det ikke skulle være straffbart å gå Vinmonopolet i næringen, selv om det må framheves at det var under ti prosent av disse også som mente dette skulle være straff-fritt. I de øvrige aldersgruppene var det svært få som mente at dette ikke skulle være straffbart. Omtrent halvparten av de eldste mente fengsel var det riktige alternativet, mens litt over en tredjedel av de yngste holdt på fengsel her.

Andelen som mente det skulle være fengselsstraff for å smugle og selge større mengder brennevin ble større desto høyere en kom i aldersgruppene.

Tabell 3.10.11. Hvilken straffereaksjon synes du ville være passende for å bli tatt i å smugle og selge større mengder brennevin? Fordelingen i prosent etter aldersgruppe

	16-24	25-44	45-66	67-79
Fengselsstraff	36	42	48	53
Bot over 25 000 kr.	16	23	23	19
Bot 5 000-25 000 kr.	23	17	14	13
Bot 1 000-5 000 kr.	16	6	8	6
Bot under 1 000 kr.	6	3	5	6
Ingen straff	3	9	3	4
Antall respondenter	267	656	485	194

4. Avslutning

Denne rapporten har i første rekke hatt som målsetning å dokumentere hvordan situasjonen så ut når det gjelder hjemmebrent og smuglersprit i Norge umiddelbart før «Aksjon mot ulovlig spritomsetning» satte i gang høsten 1993. Når en vurderer prosentandelene i de ulike tabellene er det nødvendig å ta antall observasjoner i betraktning. Enkelte tabeller eller deler av tabeller viser prosentandeler basert på få personer og vil derfor ha store feilmarginer.

Så langt det er mulig å bedømme, tyder grundige analyser fra SSB på at utvalget er representativt for hele den norske befolkning mellom 16 og 79 år, og det er en styrke ved disse dataene som bør framheves. Resultatene hadde god overensstemmelse med tidligere rapporterte resultater fra norske befolkningsundersøkelser på en del sentrale variabler. Det er foretatt en meget grundig kvalitetssikring av dataene der det som med noen rimelighet kan gjøres for å sikre kvaliteten, er gjort. Vi regner derfor kvaliteten på disse dataene som god. Denne baseline undersøkelsen danner et godt utgangspunkt for å evaluere effekter av «Aksjon mot ulovlig spritomsetning», som altså er hensikten med dette evalueringsprosjektet.

5. Litteratur

Aas, H. (1993) Noen resultater knyttet til hvor mange og hvem det er som drikker hjemmebrent og smuglersprit: Data fra en forundersøkelse til evaluering av en statlig kampanje mot hjemmebrenning og spritsmugling. Presentasjon ved SIFA og SRI's Rusmiddelforskningsseminar på Larkollen, 28. og 29. oktober 1993.

Ajzen, I. (1988) **Attitudes, personality, and behavior**. Chicago, The Dorsey Press. (ISBN 0-256-06935-2)

Andrews, F.M., James, J.M., Sonquist, J.A. & Klem, L. (1973) **Multiple Classification Analysis. A report on a computer program for multiple regression using categorical predictors**. Michigan, Ann Arbor: The University of Michigan.

Atkin, C. & Arkin, E. B. (1990) Issues and initiatives in communicating health information. I C. Atkin & L. Wallack (Red.) **Mass communication and public health: complexities and conflicts** (13-41). London: Sage Publications.

Eagly, A. H. & Chaiken, S. (1993) **The psychology of attitudes**. Harcourt Brace Jovanovich College Publishers, New York (ISBN 015-5-00097-7).

Flay, B. R. & Burton, D. Effective mass communication strategies for health campaigns. I C. Atkin & L. Wallack (Red.) **Mass communication and public health: complexities and conflicts** (129-147). London: Sage Publications.

Johnson, A. (1991) **100 miljarder kostar supen**. Sober Förlag, Stockholm (ISBN 91 7296 249-6).

Nordlund, S. (1985) Priser og tilgjengelighet som alkoholpolitiske virkemidler. I O. Arner, R. Hauge og O.-J. Skog (red.): **Alkohol i Norge**, Oslo, Universitetsforlaget.

Nordlund, S. (1992) **Metoder og metodeproblemer ved estimering av alkoholforbruk**. SIFA rapport nr. 3, Oslo, SIFA (ISBN 82-7171164-4).

Saglie, J. & Nordlund, S. (1993) **Alkoholpolitikken og opinionen**. SIFA rapport nr. 3, Oslo, SIFA (ISBN 82-7171-172-5).

Saglie, J. (1994) **Norske drikkekulturer: Geografi, sosial bakgrunn, livsstil og tilgjengelighet**. SIFA rapport nr. 1, Oslo, SIFA (ISBN 82-7171-179-2).

Skog, O.-J., Horverak, Ø., Nordlund, S. & Nordström, T. (1993) **Vurdering av konsekvenser av ulike endringer i omsetningsform og priser for alkohol i Norge**. SIFA rapport nr. 4, Oslo, SIFA (ISBN 82-7171-173-3).

Statistisk Sentralbyrå (1994) Ukens statistikk nr. 17 side 4 og side 2 i vedleggstabeller. Lobo Grafisk, Oslo.

Stortingsmelding nr. 17 (1987-88) **Alkohol og folkehelse**.

Valen, H. (1992) **Valg og politikk - et samfunn i endring**. (2. utg.), Oslo, NKS-Forlaget.

6. Appendiks - spørreskjema

SPØRRESKJEMA OM ALKOHOL, SMUGLING OG HJEMMEBRENNING

KONFIDENSIELT

Vi ber deg fylle ut skjemaet så nøyte som mulig. Det er viktig at du svarer på spørsmålene, også om du ikke drikker alkohol.

Ved enkelte svar, står det forklart hvis du kan hoppe over spørsmål, og hvor langt fram du kan hoppe. Sett bare ett kryss for hvert spørsmål hvis det ikke spesielt bes om flere. Hvis svar-alternativene ikke stemmer så godt for din situasjon, så ber vi deg krysse av for det alternativet som kommer nærmest slik det er for deg.

Sett kryss for JA i ruten ved siden av hvis du samtykker i å være med. Dersom du ikke ønsker å delta, sett kryss for NEI og returner skjemaet i vedlagte frankerte svarkonvolutt, så slipper du å bli purret på.

Jeg samtykker i å
delta i undersøkelsen

☐ JA
☐ NEI

Først; om norsk alkoholpolitikk

1. Her i landet er det som kjent mange lover som regulerer omsetningen av alkohol. Noen synes disse reglene stort sett er for strenge, slik at det er for vanskelig eller besværlig å skaffe seg alkohol. Andre mener tvert imot at reglene er for lempelige, slik at det er for lettvinet for folk å skaffe seg alkohol. Når du tenker på landet som helhet, hva synes du?

- ☐ For lempelige
☐ Omtrent passe
☐ For strenge

2. Og hvis du tenker spesielt på forholdene i den kommunen du bor i, mener du da at reglene stort sett er for lempelige, omtrent passe eller for strenge?

- ☐ For lempelige
☐ Omtrent passe
☐ For strenge

3. I Norge er det som kjent bare lov å selge alkoholholdig vin og brennevin i Vinmonopolets utvalg, mens det i mange andre land selges i vanlige dagligvarebutikker og lignende. Hvordan synes du vi bør ha det i Norge? (Bare ett kryss.)

- ☐ Vin og brennevin bør selges i dagligvarebutikker
☐ Vin bør selges i dagligvarebutikker, men ikke brennevin
☐ Systemet i Norge fungerer bra slik det er i dag
☐ Vin og/eller brennevin bør overhodet ikke selges

4. Hva mener du om prisene på alkohol her i landet?

- ☐ Prisene er for høye
☐ Prisene er omtrent passe
☐ Prisene er for lave
☐ Vet ikke

5. Tror du at antallet helseskader som skyldes alkohol kan begrenses ved å holde høye priser på vin og brennevin?

- ☐ Ja
☐ Nei

6. Hva mener du om hovedlinjene i den norske alkoholpolitikken?

- ☐ De er stort sett fornuftige
☐ De er dels fornuftige og dels ufornuftige
☐ De er stort sett ufornuftige
☐ Vet ikke

7. Hvor stor andel av det brennevin som vi drikker her i landet tror du er hjemmebrent eller smuglet inn i landet?

- ☐ Nesten alt (over 90%)
☐ Godt over halvparten (76 - 90%)
☐ Over halvparten (60 - 75%)
☐ Omtrent halvparten (41 - 59%)
☐ Under halvparten (25 - 40%)
☐ Godt under halvparten (10 - 24%)
☐ Nesten ingenting (under 10%)

8. Mener du at myndighetene bør informere folk flest om hvilke konsekvenser alkoholbruk har her i landet?

- ☐ Ja
☐ Nei
☐ Vet ikke

9. Synes du at du selv er godt nok informert om konsekvensene av alkoholbruk?

- ☐ Ja
☐ Nei

I denne delen vil vi gjerne vite litt om ditt eget alkoholforbruk. Både her og i resten av spørreskjemaet handler de fleste spørsmålene om de siste 12 månedene.

Med alkohol mener vi alle alkoholholdige drikker, for eksempel pils, eksportøl, juleøl, rødvin, hvitvin, champagne, portvin, liker, whisky, vodka, brennevin, sprit, hjemmebrent. Ikke regn med lettøl eller svakere drikkevarer.

10. Regner du deg selv som en total-avholdsperson?

- ☐ Ja (Hvis ja, hopp til spm. 17)
☐ Nei

11. Hvor ofte har du vanligvis drukket alkohol de siste 12 måneder? Regn med både de gangene du bare har drukket litt og de gangene du har drukket mer.

- ☐ 4-7 ganger i uka
☐ 2-3 ganger i uka
☐ Omtrent 1 gang i uka
☐ 2-3 ganger i måneden
☐ Omtrent 1 gang i måneden
☐ 6-11 ganger i året
☐ 2-5 ganger i året
☐ Omtrent 1 gang i året
☐ Ikke drukket alkohol siste 12 måneder

12-15. Tenk på ditt samlede alkoholforbruket de siste 12 måneder. Hvor mange dager, i løpet av en vanlig måned, drakk du vanligvis hver av de tre mengdene som beskrives her?

Skriv også hvor mange dager du i løpet av en slik måned ikke drakk alkohol. (Sjekk at du totalt får 30 dager.)

Antall dager:..... Mer enn 3 halvliters pils eller 1/2 flaske vin eller 4 drinker med brennevin

Antall dager:..... Omtrent 2-3 halvliters pils eller 1/2 flaske vin eller 2-4 drinker med brennevin

Antall dager:..... Ikke mer enn 1/2 pils eller 1 glass vin eller 1 drink

Antall dager:..... Ikke drakk noe alkohol

16. Tenk deg en vanlig måned i løpet av de siste 12 måneder. Hvor mange ganger i løpet av en slik måned drakk du så mye alkohol at du følte deg beruset?

- ☐ 16 eller flere ganger
☐ 11-15 ganger
☐ 7-10 ganger
☐ 4-6 ganger
☐ 2-3 ganger i måneden
☐ Omtrent 1 gang i måneden
☐ Ingen eller mindre enn 1 gang

Nå følger noen grunner til å kjøpe eller la være å kjøpe brennevin og sprit fra smuglere og hjemmebrennere som driver salg i stor skala. Det er ikke riktige og gale svar vi er ute etter, vi er interessert i din mening.

Er du enig eller uenig i følgende argumenter for og mot <u>kjøp</u> av brennevin fra profesjonelle smuglere og hjemmebrennere som <u>selger i stor skala</u> ? Sett et kryss for hvert spm.	Enig	Litt enig	Hverken enig eller uenig	Litt uenig	Uenig
17. Når voksne kjøper brennevin fra profesjonelle smuglere og hjemmebrennere er de med på å øke salget også til mindreårige, fordi de profesjonelle ikke bryr seg om hvem de selger til.	☐	☐	☐	☐	☐
18. Prisene er så høye på Vinmonopolet at det må være greit å kjøpe der man får brennevinet billigst.	☐	☐	☐	☐	☐
19. Å kjøpe fra profesjonelle smuglere og hjemmebrennere bidrar til mer svarte penger og økt mafiavirksomhet i Norge.	☐	☐	☐	☐	☐
20. Det er greit å kjøpe brennevin fra de som kan tilby det i lokalmiljøet, fordi det er så langt mellom Vinmonopolutsalgene.	☐	☐	☐	☐	☐
21. En tar vare på og støtter god norsk tradisjon og kultur ved å kjøpe hjemmebrent.	☐	☐	☐	☐	☐

Fortsatt fra forrige side.	Enig	Litt enig	Hverken enig eller uenig	Litt uenig	Uenig
22. Når man kjøper brennevin fra profesjonelle smuglere og hjemmebrennere, kjøper man store mengder av gangen. Dermed blir det drukket mer og familien blir skadelidende.	☐	☐	☐	☐	☐
23. Vanlige folks kjøp av brennevin fra profesjonelle smuglere og hjemmebrennere fører også til økt narkotikaomsetning.	☐	☐	☐	☐	☐
24. Kjøp av brennevin fra profesjonelle hjemmebrennere og smuglere utgjør så liten del av den totale brennevinomsetningen at det ikke spiller noen rolle.	☐	☐	☐	☐	☐
25. Kjøp fra profesjonelle smuglere og hjemmebrennere har en viss grad av sunn spenning ved seg, som myndighetene ikke skulle blande seg inn i.	☐	☐	☐	☐	☐

Hjemmebrent

Med hjemmebrent mener vi også alle alkoholholdige drikker som er blandet med eller laget av hjemmebrent. Eksempler er kaffedoktor, karsk, hjemmelagd likør og lignende som hjemmebrent kan blandes med. Vi spør om alkoholprosent fordi noen vil tenke på 92% ufortynnet hjemmebrent, mens andre tenker på utblandet hjemmebrent som kan holde 40%.

26. Bør vi i Norge bruke mer penger og gjøre mer for å hindre hjemmebrenning og omsetning av hjemmebrent?

- ☐ Ja, vi bør bruke mer penger og gjøre mer
☐ Nei, vi bør la det være som i dag
☐ Nei, vi bør bruke mindre penger og gjøre mindre

27. Kjenner du fremgangsmåten ved å brenne hjemmebrent?

- ☐ Ja
☐ Ja, kjenner den delvis
☐ Nei, kjenner den ikke

28. Har du snakket med noen eller vært tilstede når noen andre har snakket om hjemmebrent i løpet av de siste fire ukene?

- ☐ Ja
☐ Nei (hvis nei, hopp til spm. 35)

29-33. Hvis ja, hvem var det du snakket med eller som du hørte snakke om hjemmebrent?

Sett ett kryss under JA eller NEI for hvert utsagn.

JA	NEI	
☐	☐	En eller flere i familien eller husstanden
☐	☐	Venner, bekjente eller naboer
☐	☐	Folk du treffer gjennom organisert fritid, f.eks. kor, idrett, klubb, forening
☐	☐	En eller flere fra arbeidsplassen/skolen din

34. Hvilket syn på hjemmebrenning kom vanligvis til uttrykk i de fleste av disse samtalene?

- ☐ Det var mest positivt om hjemmebrenning
☐ Nøytralt eller omtrent like mye for som imot
☐ Det var mest negativt om hjemmebrenning

35. Hva tror du de menneskene som betyr mest for deg ville synes hvis de fikk vite at du på en fest serverte dem hjemmebrent?

- ☐ De ville mislikt det sterkt
☐ De ville trolig mislikt det
☐ De ville ikke brydd seg i det hele tatt
☐ De ville trolig syntes det var greit
☐ De ville syntes det var helt fint

36. Hva tror du de menneskene som betyr mest for deg ville synes hvis de fikk vite at du nylig hadde kjøpt et par liter hjemmebrent?

- ☐ De ville mislikt det sterkt
☐ De ville trolig mislikt det
☐ De ville ikke brydd seg i det hele tatt
☐ De ville trolig syntes det var greit
☐ De ville syntes det var helt fint

37. Hva tror du de menneskene som betyr mest for deg ville synes hvis de fikk vite at du nylig hadde solgt noen liter hjemmebrent du hadde brent selv?

- ☐ De ville mislikt det sterkt
☐ De ville trolig mislikt det
☐ De ville ikke brydd seg i det hele tatt
☐ De ville trolig syntes det var greit
☐ De ville syntes det var helt fint

38. Har du i løpet av de siste 12 måneder fått tilbud om å kjøpe hjemmebrent?

- ☐ Ja, flere ganger
☐ Ja, en gang
☐ Nei

39. Tror du at du i løpet av et par dager kunne klare å skaffe et par liter hjemmebrent, hvis du hadde ønsket det?

- ☐ Ja, ganske sikkert
☐ Kanskje
☐ Nei, antakelig ikke

40. Har du i løpet av de siste 12 måneder drukket noe hjemmebrent (eller noe som er laget av hjemmebrent)?

- ☐ Ja
☐ Nei (Hvis nei, hopp til spm. 52)

41. Hvor ofte har du drukket noe hjemmebrent (eller noe som er laget av hjemmebrent) de siste 12 måneder?

- ☐ 4-7 ganger i uka
☐ 2-3 ganger i uka
☐ Omtrent 1 gang i uka
☐ 2-3 ganger i måneden
☐ Omtrent 1 gang i måneden
☐ 6-11 ganger i året
☐ 2-5 ganger i året
☐ Omtrent 1 gang i året

42-48. Har du i løpet av de siste 12 måneder skaffet hjemmebrent på noen av de følgende måtene?
Sett ett kryss under JA eller NEI for hvert utsagn.

JA	NEI	
☐	☐	Fått av familie, venner eller bekjente
☐	☐	Kjøpt av familie, venner eller bekjente
☐	☐	Kjøpt av ukjente du har møtt tilfeldig
☐	☐	Kjøpt fra biler som pleier å parkere på bestemte plasser for å selge hjemmebrent
☐	☐	Kjøpt fra et fast salgssted du visste om, f.eks. en bensinstasjon, kiosk eller kafé.
☐	☐	Kjøpt hjemme hos andre i byen/bygda som du visste pleide å selge hjemmebrent
☐	☐	Kjøpt på arbeidsplassen/skolen din

49-50. Hvor mye hjemmebrent har du drukket i løpet av de siste 12 måneder?

Rund av til nærmeste hele liter (f.eks. hvis du drakk 0,4 liter, skriver du bare 0 og hvis du drakk 5,7 liter skriver du bare 6). Skriv også hvor sterk du tror hjemmebrenten var:

Skriv antallet liter:

Alkoholprosenten var:%

51. Hvor stor andel av ditt samlede alkoholforbruk (øl, vin, brennevin) de siste 12 måneder vil du anslå var hjemmebrent?

- ☐ Nesten alt (over 90%)
☐ Godt over halvparten (76 - 90%)
☐ Over halvparten (60 - 75%)
☐ Omtrent halvparten (41 - 59%)
☐ Under halvparten (25 - 40%)
☐ Godt under halvparten (10 - 24%)
☐ Nesten ingenting (under 10%)

52. Har du i løpet av de siste 12 måneder brenn hjemmebrent selv?

- ☐ Ja
☐ Nei

53. Har andre i din husstand i løpet av de siste 12 måneder brenn hjemmebrent?

- ☐ Ja
☐ Nei (Hvis nei på spm. 52 og 53, hopp til spm. 56)

54-55. Hvor mange liter hjemmebrent er det brenn i husstanden de siste 12 måneder? Skriv også hvor sterk du tror hjemmebrenten var:

Skriv antallet liter:

Alkoholprosenten var:%

56. Hvis du ble tilbudt å kjøpe en liter god hjemmebrent for 80 kroner, ville du gjort det?

- ☐ Ja, helt sikkert
☐ Ja, det tror jeg
☐ Jeg vet ikke
☐ Nei, det tror jeg ikke
☐ Nei, helt sikkert ikke

57. Har du i løpet av de siste 12 måneder kjønt hjemmebrent som er laget av andre?

- ☐ Ja
☐ Nei (Hvis nei, hopp til spm. 60)

58-59. Hvor mange liter hjemmebrent har du kjønt i løpet av de siste 12 måneder? Skriv også hvor sterk du tror den var:

Skriv antallet liter:

Alkoholprosenten var:%

60. Har du de siste 12 måneder vanligvis kjøpt hjemmebrent direkte fra noen som har laget det selv, eller fra noen som selv har kjøpt det og som selger det videre for å tjene penger på det? Sett bare ett kryss.

- ☐ Kjøpt direkte fra noen som brenner det selv
☐ Både fra noen som brenner og fra andre som bare selger
☐ Kjøpt fra noen som bare selger (uten at de brenner selv)

61-62. Hvor mange liter av den hjemmebrenten du har kjøpt de siste 12 månedene kjøpte du fra folk du tror selger små mengder, og hvor mange liter var fra folk du tror driver i større skala, altså som er mer profesjonelle og har salg av hjemmebrent som en viktig inntektskilde?

Antall liter fra småselgere:

Antall liter fra mer profesjonelle:

63. Tror du andre i din husstand i løpet av de siste 12 måneder har kjøpt hjemmebrent som er laget av andre?

- ☐ Ja
☐ Nei (Hvis nei, hopp til spm. 66)

64-65. Hvor mange liter hjemmebrent tror du andre i din husstand har kjøpt i løpet av de siste 12 måneder? Skriv også hvor sterk du tror den var.

Skriv antallet liter:

Alkoholprosenten var:%

66. Har du i løpet av de siste 12 måneder gjort eller sagt noe for å hindre at noen i din omgangskrets kjøpte hjemmebrent? Sett bare ett kryss.

- ☐ Ja, flere ganger
☐ Ja, en eller to ganger
☐ Nei, men jeg har hatt lyst
☐ Nei, jeg har ikke ønsket å hindre det
☐ Spørsmålet har ikke vært aktuelt

67. Har du i løpet av de siste 12 måneder gjort eller sagt noe for å hindre at noen i din omgangskrets brant hjemmebrent selv? Sett bare ett kryss.

- ☐ Ja, flere ganger
☐ Ja, en eller to ganger
☐ Nei, men jeg har hatt lyst
☐ Nei, jeg har ikke ønsket å hindre det
☐ Spørsmålet har ikke vært aktuelt

68. Kjenner du til at det er noen i din omgangskrets som drikker hjemmebrent av og til?

- ☐ Ja
☐ Nei

69. Hvor stor andel av brennevinsforbruket vil du anslå er hjemmebrent i din omgangskrets?

Andelen målt i prosent er: %

70. Hvor stor andel av brennevinsforbruket vil du anslå er hjemmebrent i byen/bygd der du bor?

Andelen målt i prosent er: %

71. Hvor stor andel av ditt eget brennevinsforbruk vil du anslå er hjemmebrent?

Andelen målt i prosent er: %

72. Vet du om noen i din omgangskrets som brenner hjemmebrent som de selger til andre?

- ☐ Ja
☐ Nei

73. Synes du at det under de nåværende forhold er en alvorlig lovovertrédelse å brenne brennevin til eget bruk?

- ☐ Ja
☐ Nei

74. Hvilken straffereaksjon synes du ville være passende for å bli tatt i å brenne brennevin til eget bruk?

Sett bare ett kryss.

- ☐ Fengselsstraff
☐ Burde betlegges med over 25000 kroner
☐ Burde betlegges med mellom 5000 og 25000 kroner
☐ Burde betlegges med mellom 1000 og 5000 kroner
☐ Burde betlegges med under 1000 kroner
☐ Burde ikke være noen straff i det hele tatt

75. Synes du at det under de nåværende forhold er en alvorlig lovovertrédelse å brenne brennevin og selge det?

- ☐ Ja
☐ Nei

76. Hvilken straffereaksjon synes du ville være passende for en som blir tatt i å selge hjemmebrent han har laget selv?

Sett bare ett kryss.

- ☐ Fengselsstraff
☐ Burde betlegges med over 25000 kroner
☐ Burde betlegges med mellom 5000 og 25000 kroner
☐ Burde betlegges med mellom 1000 og 5000 kroner
☐ Burde betlegges med under 1000 kroner
☐ Burde ikke være noen straff i det hele tatt

Nå følger en del spørsmål om brennevin og sprit som smugles inn i landet.

Vi skriver både "brennevin og sprit" i sammenheng med smugling fordi "brennevin" ofte vil være merkevarer vi kjenner igjen fra Vinmonopolet, og som holder 40-43% alkohol, mens "sprit" gjerne forbindes med uforynnnet 96% alkohol.

77. Bør vi i Norge bruke mer penger og gjøre mer for å hindre innsnugling og omsetning av brennevin og sprit?

- ☐ Ja, vi bør bruke mer penger og gjøre mer
- ☐ Nei, vi bør la det være som i dag
- ☐ Nei, vi bør bruke mindre penger og gjøre mindre

78. Har du vært i utlandet i løpet av de siste 12 månedene?

- ☐ Ja, oftere enn en gang i måneden
- ☐ Ja, mellom 4 og 12 ganger
- ☐ Ja, mellom 1 og 3 ganger
- ☐ Nei, jeg har ikke vært i utlandet siste 12 mnd

79. Har det hendt i løpet av de siste 12 måneder at du har tatt med deg brennevin utover den lovlige tollfrie kvoten hjem fra utlandet (uten å betale toll)?

- ☐ Ja, flere ganger
- ☐ Ja, en eller to ganger
- ☐ Nei

80. Hvis du har tatt med noe ekstra, hvor mange helflasker brennevin har du tatt med deg fra utlandet utover den lovlige kvoten i løpet av de siste 12 månedene?

Antall flasker:

81. Har du snakket med noen eller vært tilstede når noen andre har snakket om innsnuglet brennevin og sprit i løpet av de siste fire ukene?

- ☐ Ja
- ☐ Nei (hvis nei, hopp til spm. 87)

82-85. Hvis ja, hvem var det du snakket med eller som du hørte snakke om innsnuglet brennevin eller sprit? Sett ett kryss under JA eller NEI for hvert utsagn.

JA	NEI	
☐	☐	En eller flere i familien eller husstanden
☐	☐	Venner, bekjente eller naboer
☐	☐	En eller flere fra arbeidsplassen/skolen din
☐	☐	Folk du treffer gjennom organisert fritid, f.eks. kor, idrett, klubb, forening

86. Hvilket syn på smugling av brennevin og sprit kom vanligvis til uttrykk i de fleste av samtalenene?

- ☐ Det har ikke vært snakket om slik smugling
- ☐ Det var mest positivt om slik smugling
- ☐ Nøytralt eller omtrent like mye for som imot
- ☐ Det var mest negativt om slik smugling

87. Hva tror du de menneskene som betyr mest for deg vil synes hvis de fikk vite at du på en fest serverte dem innsnuglet brennevin eller sprit?

- ☐ De ville mislikt det sterkt
- ☐ De ville trolig mislikt det
- ☐ De ville ikke brydd seg i det hele tatt
- ☐ De ville trolig syntes det var greit
- ☐ De ville syntes det var helt fint

88. Hva tror du de menneskene som betyr mest for deg vil synes hvis de fikk vite at du nylig hadde kjøpt et par liter innsnuglet brennevin eller sprit?

- ☐ De ville mislikt det sterkt
- ☐ De ville trolig mislikt det
- ☐ De ville ikke brydd seg i det hele tatt
- ☐ De ville trolig syntes det var greit
- ☐ De ville syntes det var helt fint

89. Har du i løpet av de siste 12 måneder fått tilbud om å kjøpe brennevin eller sprit som var smuglet inn i landet?

- ☐ Ja, flere ganger
- ☐ Ja, en gang
- ☐ Nei

90. Tror du at du i løpet av et par dager kunne klare å skaffe et par liter innsnuglet brennevin eller sprit, hvis du hadde ønsket det?

- ☐ Ja, ganske sikkert
- ☐ Kanskje
- ☐ Nei, antakelig ikke

91. Hvis du ble tilbudt å kjøpe en liter originaltappet fint brennevin for 100 kroner, ville du gjort det selv om du trodde at den var smuglet inn i landet?

- ☐ Ja, helt sikkert
- ☐ Ja, det tror jeg
- ☐ Jeg vet ikke
- ☐ Nei, det tror jeg ikke
- ☐ Nei, helt sikkert ikke

92. Tror du at du har drukket innsnuglet brennevin eller sprit i løpet av de siste 12 måneder?

- ☐ Ja
- ☐ Nei (Hvis nei, hopp til spm. 95)

93. Hvor ofte tror du at du har drukket innsmuglet brennevin eller sprit i løpet av de siste 12 måneder?

- ☐ 4-7 ganger i uka
- ☐ 2-3 ganger i uka
- ☐ Omtrent 1 gang i uka
- ☐ 2-3 ganger i måneden
- ☐ Omtrent 1 gang i måneden
- ☐ 6-11 ganger i året
- ☐ 2-5 ganger i året
- ☐ Omtrent 1 gang i året

94. Hvor stor andel av ditt brennevinforbruk de siste 12 måneder vil du anslå var innsmuglet (av deg eller andre)?

- ☐ Nesten alt (over 90%)
- ☐ Godt over halvparten (76 - 90%)
- ☐ Over halvparten (60 - 75%)
- ☐ Omtrent halvparten (41 - 59%)
- ☐ Under halvparten (25 - 40%)
- ☐ Godt under halvparten (10 - 24%)
- ☐ Nesten ingenting (under 10%)

95. Har du i løpet av de siste 12 måneder kjøpt innsmuglet brennevin eller sprit?

- ☐ Ja
- ☐ Nei

96. Har andre i din husstand i løpet av de siste 12 måneder kjøpt innsmuglet brennevin eller sprit?

- ☐ Ja
- ☐ Nei (Hvis nei på spm. 95 og 96, hopp til spm. 111)

97-98. Hvor mange liter innsmuglet brennevin eller sprit har husstanden kjøpt i løpet av de siste 12 måneder? Skriv også hvor sterk du regner med at brennevinet eller spriten var.

Skriv antallet liter:

Alkoholprosenten var:%

99. Har du i løpet av de siste 12 måneder kjøpt innsmuglet brennevin eller sprit direkte fra noen som har tatt det inn i landet selv?

- ☐ Ja
- ☐ Nei

100. Har du kjøpt innsmuglet brennevin eller sprit gjennom noen som ikke selv har smuglet det, men som selger det videre for å tjene penger på det?

- ☐ Ja
- ☐ Nei

101. Tror du at den eller de som solgte det innsmuglete brennevinet eller spriten drev i stor skala, slik at alkohol-salg var en betydningsfull del av inntekten deres?

- ☐ Ja
- ☐ Nei

102-103. I løpet av de siste 12 måneder, hvor mange liter innsmuglet brennevin eller sprit kjøpte du fra folk som selger små mengder, og hvor mange liter fra folk som driver mer profesjonelt?

Antall liter fra småselgere:

Antall liter fra mer profesjonelle:

104-110. Har du i løpet av de siste 12 måneder kjøpt innsmuglet brennevin eller sprit på de følgende måtene? Sett ett kryss under JA eller NEI for hvert utsagn.

JA	NEI	
☐	☐	Kjøpt av familie, venner eller bekjente
☐	☐	Kjøpt av ukjente du har møtt tilfeldig
☐	☐	Kjøpt fra båter ved kai eller sjøfolk som bare er innom byen/bygda
☐	☐	Kjøpt fra biler som pleier å parkere på bestemte plasser for å selge brennevin/sprit
☐	☐	Kjøpt fra et fast salgssted du visste om, f.eks. en bensinstasjon, kiosk eller kafe.
☐	☐	Kjøpt hjemme hos andre i byen/bygda som du visste pleide å selge brennevin/sprit
☐	☐	Kjøpt på arbeidsplassen/skolen din

111. Kjenner du til at noen i din omgangskrets har kjøpt innsmuglet brennevin eller sprit i løpet av de siste 12 måneder?

- ☐ Ja
- ☐ Nei

112. Har du i løpet av de siste 12 måneder gjort eller sagt noe for å hindre at noen i din omgangskrets kjøpte innsmuglet brennevin eller sprit?

- ☐ Ja, flere ganger
- ☐ Ja, en eller to ganger
- ☐ Nei, men jeg har hatt lyst
- ☐ Nei, jeg har ikke ønsket å hindre det
- ☐ Spørsmålet har ikke vært aktuelt

113. Synes du at det under de nåværende forhold er en alvorlig lovovertrædelse å ta med litt mer brennevin fra utlandet enn kvoten tillater, så lenge det går til eget forbruk?

- ☐ Ja
☐ Nei

114. Hvilken straffereaksjon synes du ville være passende for å bli tatt i å smugle to flasker brennevin til eget bruk?

- ☐ Fængselsstraff
☐ Burde bøtelegges med over 25000 kroner
☐ Burde bøtelegges med mellom 5000 og 25000 kroner
☐ Burde bøtelegges med mellom 1000 og 5000 kroner
☐ Burde bøtelegges med under 1000 kroner
☐ Burde ikke være noen straff i det hele tatt

115. Synes du at det under de nåværende forhold er en alvorlig lovovertrædelse å smugle brennevin for salg?

- ☐ Ja
☐ Nei

116. Hvilken straffereaksjon synes du ville være passende for å bli tatt i å smugle og selge større mengder brennevin? Sett ett kryss.

- ☐ Fængselsstraff
☐ Burde bøtelegges med over 25000 kroner
☐ Burde bøtelegges med mellom 5000 og 25000 kroner
☐ Burde bøtelegges med mellom 1000 og 5000 kroner
☐ Burde bøtelegges med under 1000 kroner
☐ Burde ikke være noen straff i det hele tatt

Når du har svart på skjemaet, legger du det i svarkonvolutten og sender det i posten.

Porto er allerede betalt.

Ikke skrive navn eller adresse på skjemaet eller konvolutten.

TUSEN TAKK FOR HJELPEN!

SIFA rapport

Følgende rapporter er tidligere utkommet i denne serien:

Rapportene kan bestilles fra instituttet.

1/88	Krogh, Per: <i>Pasienter i A-klinikker og kursteder</i> . 218 s., Oslo 1988.
1/89	Skretting, Astrid og Ole-Jørgen Skog: <i>Arresterte sprøytemisbrukere</i> . 113 s., Oslo 1989.
2/89	Hauge, Ragnar og Olav Irgens-Jensen: <i>Bruk av narkotika i Norge</i> . 38 s., Oslo 1989.
1/90	Skog, Ole-Jørgen: <i>Utviklingen av intravenøst narkotikamisbruk i Norge. Anslag for insidens og prevalens</i> . 66 s., Oslo 1990.
2/90	Nordlund, Sturla: <i>Drikkevaner og restaurantbruk i Trondheim</i> . 151 s., Oslo 1990.
3/90	Skog, Ole-Jørgen: <i>Prognose for aids-epidemien blant sprøytemisbrukere 1990 - 1999</i> . 26 s., Oslo 1990.
1/91	Skog, Ole-Jørgen: <i>Selvbetjeningssalg av sterkøl i svenske systembolagbutikker</i> . 26 s., Oslo 1991.
1/92	Hauge, Ragnar og Jens J. Guslund: <i>Straffutmålingen i promillesaker. En undersøkelse av hvordan endringene i promillelovgivningen i 1988 har påvirket domstolenes straffutmålingspraksis</i> . 104 s., Oslo 1992.
2/92	Irgens-Jensen, Olav: <i>Bruk av alkohol og narkotika blant tilsatte i Forsvaret. Resultater av en spørre-skjemaundersøkelse høsten 1991</i> . 40 s., Oslo 1992.
3/92	Nordlund, Sturla: <i>Metoder og metodeproblemer ved estimering av alkoholforbruk</i> . 117 s., Oslo 1992.

- 1/93 Arner, Oddvar: *Hva er alkoholmisbruk? En undersøkelse av nordmenns holdninger til spørsmål omkring alkoholmisbruk og alkoholisme*. 48 s., Oslo 1993.
- 2/93 Skretting, Astrid, Randi Ervik og Kjell Erik Øye: *Aids-informasjonsbussen i Oslo. En intervju-undersøkelse av brukere*. 59 s., Oslo 1993.
- 3/93 Saglie, Jo og Sturla Nordlund: *Alkoholpolitikken og opinionen*. 56 s., Oslo 1993.
- 4/93 Skog, Ole-Jørgen, Øyvind Horverak, Sturla Nordlund og Thor Norström: *Vurdering av konsekvenser av ulike endringer i omsetningsform og priser for alkohol i Norge*. 61 s., Oslo 1993.
- 5/93 Rossow, Ingeborg: *Trends and variations in suicide in Norway. A description and short bibliography*. 28 s., Oslo 1993.
- 1/94 Saglie, Jo: *Norske drikkekulturer: Geografi, sosial bakgrunn, livsstil og tilgjengelighet*. 85 s., Oslo 1994.
- 2/94 Hauge, Ragnar og Amundsen, Arvid: *Virkninger av økt tilgjengelighet på alkohol. En undersøkelse av virkningene av åpning av vinmonopolutsalg i Sogn og Fjordane*. 103 s., Oslo 1994.

ISBN 82-7171-181-4

Statens institutt for alkohol- og narkotikaforskning
National Institute for Alcohol and Drug Research

◀ **Falch** Hurtigtrykk, Oslo